

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ ІМЕНІ ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»

Є. О. Липницька

Екологічне право

ОСОБЛИВА ЧАСТИНА

Курс лекцій

Рекомендовано Методичною радою КПІ ім. Ігоря Сікорського
як навчальний посібник для здобувачів ступеня бакалавра
за освітньою програмою «Право»
спеціальності D8 Право

Електронне мережеве навчальне видання

Київ
КПІ ім. ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО
2026

УДК 349.6 (075.8)
Л61

Автор: *Липницька Євгенія Олександрівна*, канд. юрид. наук, доц.

Рецензент: *Турченко О.Г.*, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права Донецького національного університету імені Василя Стуса

Відповідальний редактор: *Сидоренко В.В.*, кандидат юридичних наук

*Гриф надано Методичною радою КПП ім. Ігоря Сікорського
(протокол № 8 від 04.06.2026 р.)
за поданням вченої ради Факультету соціології і права
(протокол № 12 від 03.06.2026 р.)*

Липницька Є. О.
Л61 Екологічне право. Особлива частина [Електронний ресурс]: курс лекцій : навч. посіб. для здобувачів ступеня бакалавра за освіт. програмою «Право» спец. D8 Право / Є. О. Липницька ; КПП ім. Ігоря Сікорського. – Електрон. текст. дані (1 файл). – Київ : КПП ім. Ігоря Сікорського, 2026. – 57 с.

У навчальному посібнику висвітлено питання особливої частини екологічного права щодо правового режиму використання і охорони окремих природних ресурсів: вод, земель, надр, атмосферного повітря, лісів, тваринного світу, а також територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Видання є логічним продовженням курсу лекцій із загальної частини екологічного права. Структура видання включає: конспект лекцій, контрольні запитання для самоперевірки знань та самостійного опрацювання, рекомендовані літературу та нормативно-правові акти. Призначений для здобувачів вищої освіти спеціальності «Право», а також буде корисним науковцям, викладачам, практикуючим юристам та всім, хто цікавиться питаннями правового забезпечення охорони довкілля.

УДК 349.6 (075.8)

Реєстр. № НП 25/26-488. Обсяг 3 авт. арк.

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
проспект Берестейський, 37, м. Київ, 03056
<https://kpi.ua>

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 5354 від 25.05.2017 р.

© Є. О. Липницька, 2026
© КПП ім. Ігоря Сікорського, 2026

ЗМІСТ

Скорочення	4
Вступ	5
Тематичний план	8
Тема 7. Правовий режим використання і охорони вод, земель	9
7.1. Правовий режим використання і охорони вод	9
7.2. Правовий режим використання і охорони земель	14
Тема 8. Правовий режим використання і охорони надр та атмосферного повітря	19
8.1. Правовий режим використання і охорони надр	19
8.2. Правовий режим використання і охорони атмосферного повітря	23
Тема 9. Правовий режим використання і охорони лісів, тваринного світу, територій та об'єктів природно-заповідного фонду	31
9.1. Правовий режим використання і охорони лісів	31
9.2. Правовий режим використання і охорони тваринного світу	36
9.3. Правовий режим використання і охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду	40
Перелік посилань	46
Список рекомендованої літератури	48
Список рекомендованих нормативно-правових актів	52

СКОРОЧЕННЯ

Скорочення

ВК України

КУпН

ЛК України

ЗК України

КУпАП

КК України

Закон Про охорону АП

Закон Про ТС

Закон Про ПЗФ

Міндовкілля

Держводагентство

Держгеонадра

Держекоінспекція

Держпраці

Держлісагентство

Держпродспоживслужба

ПЗФ

Повна назва

Водний кодекс України

Кодекс України про надра

Лісовий кодекс України

Земельний кодекс України

Кодекс України про адміністративні
правопорушення

Кримінальний кодекс України

Закон України «Про охорону атмосферного
повітря»

Закон України «Про тваринний світ»

Закон України «Про природно-заповідний
фонд України»

Міністерство захисту довкілля та природних
ресурсів

Державне агентство водних ресурсів України

Державна служба геології та надр України

Державна екологічна інспекція України

Державна служба України з питань праці

Державне агентство лісових ресурсів України

Державна служба України з питань
безпеки харчових продуктів та захисту
споживачів

Природно-заповідний фонд

ВСТУП

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується зростанням ролі правового регулювання використання та охорони природних ресурсів та довкілля в цілому, що зумовлено як внутрішніми екологічними проблемами, так і міжнародними зобов'язаннями держави. Посилення вимог до екологічної безпеки, необхідність забезпечення раціонального природокористування та збереження природних екосистем обумовлюють значення екологічного права як галузі права, яка забезпечує комплексне регулювання відносин у сфері взаємодії суспільства і природи.

Розвиток екологічного законодавства України характеризується динамічним оновленням правового регулювання у сфері використання та охорони окремих природних ресурсів - земель, вод, надр, лісів, атмосферного повітря, тваринного світу. Відбувається поступове впровадження інтегрованих підходів до управління природними ресурсами, посилюється екологічна складова у галузевому законодавстві, розширюється коло правових інструментів охорони довкілля. У зв'язку з цим все більшої актуальності набуває вивчення особливої частини екологічного права, де висвітлюються ці правові інструменти та підходи.

Навчальна дисципліна «Екологічне право» займає важливе місце у системі підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю «Право» та є складовою професійної підготовки майбутніх правників, оскільки забезпечує формування комплексного розуміння правового регулювання екологічних відносин, здатності застосовувати екологічне законодавство у різних сферах професійної діяльності. Програма навчальної дисципліни передбачає вивчення як загальної, так і особливої частини екологічного права. Якщо загальна частина формує уявлення про основні поняття, принципи та інститути екологічного права, то особлива частина фокусується на особливостях правового регулювання використання і охорони окремих природних ресурсів та комплексів.

Навчальний посібник «Екологічне право. Особлива частина: курс лекцій» є логічним продовженням посібника «Екологічне право. Загальна частина: курс лекцій» та спрямований на поглиблення і конкретизацію знань, отриманих здобувачами вищої освіти під час опанування загальних засад екологічного права.

Основною метою посібника є забезпечення системного засвоєння правових режимів використання і охорони окремих природних ресурсів, формування у здобувачів здатності аналізувати спеціальне екологічне законодавство та застосовувати його у практичній діяльності.

До основних завдань вивчення особливої частини екологічного права належать:

сформулювати системне розуміння правових режимів використання та охорони окремих природних ресурсів (земель, вод, надр, лісів, атмосферного повітря, тваринного світу) та природно-заповідного фонду;

набути навички аналізу екологічного законодавства;

навчитися виділяти ключові правові категорії та особливості правового регулювання відносин в сфері використання та охорони природних ресурсів.

Зміст навчального посібника охоплює теми, присвячені правовому режиму використання і охорони окремих природних ресурсів, а саме: вод, земель, надр, атмосферного повітря, лісів, тваринного світу, а також територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Особливістю цього навчального посібника є те, що він базується не лише на положеннях національного законодавства України, але й враховує положення міжнародних договорів та директив Європейського Союзу у сфері охорони довкілля.

Навчальний посібник відрізняється від інших видань з екологічного права тим, що матеріал подано у формі курсу лекцій, який охоплює ключові питання особливої частини екологічного права, при цьому кожна тема містить контрольні запитання та питання для самостійного опрацювання, спрямовані на поглиблення знань. Крім того, курс лекцій враховує останні зміни у екологічному законодавстві України та тенденції його розвитку, що забезпечує актуальність навчального матеріалу.

Структура посібника передбачає:

- структурований конспект лекцій;
- контрольні запитання для самоперевірки знань;
- питання для самостійного опрацювання;
- рекомендовану літературу та добірку нормативно-правових актів до кожної теми;
- рекомендовану літературу та нормативно-правові акти до особливої частини екологічного права в цілому.

Така структура сприяє не лише засвоєнню теоретичного матеріалу, але й формуванню практичних навичок роботи з джерелами права, розвитку аналітичного мислення та здатності до самостійної роботи.

У посібнику не розглядаються питання загальної частини екологічного права, оскільки вони детально висвітлені у попередньому навчальному виданні.

Навчальний посібник укладено відповідно до робочої програми навчальної дисципліни «Екологічне право» для здобувачів бакалаврського рівня вищої освіти за спеціальністю «Право» Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського».

Рекомендується працювати з посібником послідовно, поєднуючи опрацювання теоретичного матеріалу з аналізом нормативно-правових актів (першоджерел), надаючи відповіді на контрольні питання та питання, що даються для самостійного опрацювання. Особливу увагу доцільно приділяти встановленню зв'язків між загальною та особливою частинами екологічного права, що дозволить сформулювати цілісне уявлення про систему правового регулювання екологічних відносин.

Навчальний посібник призначений для здобувачів вищої освіти спеціальності «Право», а також може бути корисним науковцям, викладачам, практикуючим юристам та всім, хто цікавиться питаннями правового забезпечення раціонального природокористування та охорони довкілля.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Особлива частина

Тема 7. Правовий режим використання і охорони вод, земель

7.1. Води як об'єкт використання і охорони. Управління водним фондом. Право водокористування і його види, підстави виникнення і припинення права водокористування. Правова охорона вод від забруднення, засмічення, виснаження. Відповідальність за порушення водного законодавства.

7.2. Земля як об'єкт використання і охорони. Правова охорона земель від виснаження, забруднення, нераціонального використання. Відповідальність за порушення законодавства про охорону земель.

Тема 8. Правовий режим використання і охорони надр та атмосферного повітря

8.1. Надра як об'єкт використання і охорони. Управління фондом надр. Право користування надрами: види, підстави та порядок набуття та припинення. Правова охорона надр. Відповідальність за порушення законодавства про надра.

8.2. Атмосферне повітря як об'єкт охорони і використання. Правові заходи охорони атмосферного повітря. Порядок здійснення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря. Державний контроль за охороною атмосферного повітря. Відповідальність за порушення законодавства про охорону атмосферного повітря.

Тема 9. Правовий режим використання і охорони лісів, тваринного світу, територій та об'єктів природно-заповідного фонду

9.1. Ліс як об'єкт використання і охорони. Управління лісовим фондом. Право лісокористування і його види. Підстави виникнення і припинення лісокористування. Права і обов'язки лісокористувачів. Правова охорона і захист лісів. Відповідальність за порушення лісового законодавства.

9.2. Тваринний світ як об'єкт охорони і використання. Управління в сфері охорони і використання тваринного світу. Правові заходи охорони тваринного світу. Право користування тваринним світом і його види. Правове регулювання полювання і рибальства. Відповідальність за порушення законодавства про охорону і використання тваринного світу.

9.3. Природно-заповідний фонд України: поняття, значення, види територій та об'єктів. Особливості використання та охорони територій та об'єктів ПЗФ. Відповідальність за порушення законодавства про ПЗФ.

ТЕМА 7. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВИКОРИСТАННЯ І ОХОРОНИ ВОД, ЗЕМЕЛЬ

План

7.1. Правовий режим використання і охорони вод

1. Води як об'єкт використання і охорони.
2. Управління водним фондом.
3. Право водокористування: види, підстави виникнення і припинення.
4. Правова охорона вод від забруднення, засмічення, виснаження.
5. Відповідальність за порушення водного законодавства.

7.2. Правовий режим використання і охорони земель

6. Земля як об'єкт використання і охорони. Правова охорона земель від виснаження, забруднення, нерационального використання.
7. Відповідальність за порушення законодавства про охорону земель.

7.1. Правовий режим використання і охорони вод

1. Води як об'єкт використання і охорони

Основним нормативно-правовим актом, що регулює відносини щодо використання та охорони вод є ВК України. Згідно зі ст. 1 ВК України **води** – це усі води (поверхневі, підземні, морські), що входять до складу природних ланок кругообігу води (ст. 1 ВК України).

Води поділяються на підземні та поверхневі. **Підземні води** - це води, що знаходяться нижче рівня земної поверхні в товщах гірських порід верхньої частини земної кори в усіх фізичних станах. **Поверхневі води** – це води різних водних об'єктів, що знаходяться на земній поверхні (ст. 1 ВК України).

Усі води на території України становлять її водний фонд, до якого належать:

- 1) поверхневі води:
 - природні водойми (озера);
 - водотоки (річки, струмки);
 - штучні водойми (водосховища, ставки) і канали, крім каналів на зрошувальних і осушувальних системах;
 - інші водні об'єкти;
- 2) підземні води та джерела;
- 3) внутрішні морські води та територіальне море (ст. 3 ВК України).

Об'єктом правовідносин є **водний об'єкт**, тобто природний або створений штучно елемент довкілля, в якому зосереджуються води (море, лиман, річка, струмок, озеро, водосховище, ставок, канал (ст. 1 ВК України).

Водні об'єкти поділяються на водні об'єкти загальнодержавного і місцевого значення (ст. 5 ВК України). Цей поділ має принципове значення для визначення компетенції органів, що здійснюють управління та контроль у сфері використання вод.

ВК України закріплює особливе правове становище водних об'єктів як національного надбання українського народу, яке спирається на поєднання специфічних характеристик вод як: а) частини навколишнього природного середовища, екосистеми; б) природного об'єкта; в) об'єкта права власності; г) об'єкта нерухомості [1, с. 253].

2. Управління водним фондом

Управління водним фондом є складовою державного управління у сфері використання та охорони природних ресурсів і являє собою систему організаційно-правових, економічних і контрольних заходів, спрямованих на забезпечення раціонального використання водних ресурсів, їх відтворення та охорони.

Державне управління у галузі використання і охорони вод визначено у гл. 3 ВК України.

До системи органів управління в цій галузі відносяться:

1) *органи управління загальної компетенції*:

- Кабінет Міністрів України (ст. 14 ВК України), Рада міністрів АРК (ст. 17-1 ВК України);

- місцеві державні адміністрації (ст. 17-2 ВК України);

- органи місцевого самоврядування (ст. ст. 8-1-10 ВК України).

2) *органи управління спеціальної компетенції*:

- центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища - Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства з липня 2025 р. (раніше – Міндовкілля): ст. ст. 15, 15-1 ВК України;

- Держводагентство: ст. 16 ВК України;

- Держгеонадра: ст. 17 ВК України;

- Держекоінспекція: ст. 15-2 ВК України;

- інші органи відповідно до законодавства.

Сучасна система управління водними ресурсами України ґрунтується на *басейновому принципі управління водами*, який передбачає управління водними ресурсами в межах річкового басейну, а не адміністративно-територіальних одиниць. Цей підхід запроваджено у зв'язку з імплементацією положень Директиви Європейського Парламенту і Ради 2000/60/ЄС, що є ключовим актом водної політики Європейського Союзу [2].

З метою реалізації басейнового принципу в Україні створюються:

- басейнові ради;

- плани управління річковими басейнами.

В Україні встановлюються 9 районів річкових басейнів, кожним з яких управляє *басейнова рада* - консультативно-дорадчий орган у межах території річкового басейну, утворений при Держводагентстві, з метою забезпечення раціонального використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів, інтегрованого управління ними (ст. ст. 13-1, 13-3 ВК України).

3. Право водокористування: види, підстави виникнення і припинення

Право водокористування є похідним від права природокористування та права власності на води. В *об'єктивному розумінні* це сукупність правових норм, що забезпечують регулювання збереження, науково обґрунтованого, раціонального використання вод для потреб населення і галузей економіки, охорону водних об'єктів та запобігання шкідливим діям вод [3, с. 56]. В *суб'єктивному розумінні* це право конкретного суб'єкта використовувати води (водні об'єкти) для задоволення певних потреб.

Правові засади водокористування визначені розділом 3 ВК України.

Водокористувачами можуть бути підприємства, установи, організації і громадяни України, а також іноземці та особи без громадянства, іноземні юридичні особи. При цьому водокористувачі поділяються на первинних і вторинних (ст. 42 ВК України).

Види водокористування:

1) Загальне та спеціальне водокористування.

Загальне водокористування здійснюється громадянами для задоволення їх потреб (купання, плавання на прогулянкових суднах, любительське і спортивне рибальство, водопій тварин, забір води з водних об'єктів без застосування споруд або технічних пристроїв та з криниць) безкоштовно, без закріплення водних об'єктів за окремими особами та без надання відповідних дозволів (ст. 47 ВК України).

Важливо: Обмеження загального водокористування (наприклад, заборона купання) дозволяється лише з метою охорони життя людей, санітарної безпеки або охорони довкілля за рішенням місцевих рад.

Спеціальне водокористування здійснюється фізичними та юридичними особами на підставі дозволу, за певну плату і передбачає такі види водокористування як:

- забір води з водних об'єктів із застосуванням споруд або технічних пристроїв;

- використання води та скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти, включаючи забір води;

- скидання забруднюючих речовин із зворотними водами із застосуванням каналів (ст. 48 ВК України).

2) Спеціальне водокористування може бути *короткостроковим (до 3 років) та довгостроковим (від 3 до 25 років).*

Підстави виникнення права водокористування

Підставою виникнення права загального водокористування є норма закону, яка гарантує це право.

Підставою спеціального водокористування є спеціальний дозвіл. Порядок отримання дозволу на спеціальне водокористування встановлено ст. 49 ВК України, Законом України «Про адміністративну процедуру» та Порядком видачі дозволів на спеціальне водокористування, затвердженим постановою КМУ від 13.03.2002 р. № 321.

Орган, що видає дозвіл: територіальний орган Держводагентства.

Спосіб подання заяви та документів: в паперовій або електронній формі (через портал «Дія» або Портал електронних послуг Держводагентства <https://e-services.davr.gov.ua/>).

Вартість послуги: безоплатно.

Строк видачі: 30 календарних днів.

Документи, необхідні для отримання дозволу: вичерпний перелік передбачено у ст. 49 ВК України.

У разі використання підземних вод та лікувальних вод видача дозволу погоджується з Держгеонадрами та Міністерством охорони здоров'я.

Важливо: ст. 49 ВК України передбачає вичерпний перелік підстав для відмови у видачі дозволу на спеціальне водокористування.

Окремою підставою виникнення права користування водними об'єктами є договір оренди. Користування водними об'єктами на умовах оренди регулюється ст. 51 ВК України та ЗК України.

Припинення дії (відкликання, визнання недійсним) дозволу на спеціальне водокористування здійснюється з підстав, визначених ст. 55 ВК України:

▪ за рішенням органу, що його видав у випадках: а) звернення користувача з заявою; б) визнання водного об'єкта таким, що має особливе державне значення, наукову, культурну чи лікувальну цінність; в) припинення юридичної особи або ФОП, смерті фізичної особи;

▪ за рішенням рішення суду.

4. Правова охорона вод від забруднення, засмічення, виснаження

Правова охорона вод регулюється розділом 4 ВК України.

Для запобігання забруднення та погіршення якості вод передбачено створення:

- 1) водоохоронних зон (ст. 87 ВК України);
- 2) прибережних захисних смуг, які встановлюються по берегах річок та навколо водойм (ст. 88, 89 ВК України);
- 3) смуг відведення, що створюються для потреб експлуатації та захисту від забруднення, пошкодження каналів, гідротехнічних споруд, а також водойм і гребель на річках (ст. 91 ВК України);
- 4) берегових смуг водних шляхів, що створюються на судноплавних водних шляхах (ст. 92 ВК України);
- 5) зон санітарної охорони (ст. 93 ВК України).

5. Відповідальність за порушення водного законодавства

Згідно ст. 110 ВК України порушення водного законодавства тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову або кримінальну відповідальність. Перелік основних видів правопорушень в цій сфері передбачено також ст. 110 ВК України, до яких відносяться: самовільне

захоплення водних об'єктів, забруднення та засмічення вод, введення в експлуатацію підприємств, комунальних та інших об'єктів без очисних споруд чи пристроїв, недотримання умов дозволу або порушення правил спеціального водокористування та інші правопорушення.

При цьому законодавством України може бути встановлено відповідальність і за інші види правопорушень.

Адміністративна відповідальність встановлена КпАП і є найбільш поширеним видом відповідальності за порушення водного законодавства.

Суб'єкти відповідальності: фізичні особи, в тому числі посадові особи.

Важливо: юридичні особи не є суб'єктами адміністративної відповідальності. У випадку вчинення адміністративного правопорушення в процесі здійснення діяльності юридичної особи (підприємства, товариства, організації тощо) заходи відповідальності застосовуються до посадової особи (керівника або іншої уповноваженої особи).

Види правопорушень, за які передбачено адміністративну відповідальність:

КУпАП	Види адміністративних порушень
Ст. 48	Порушення права державної власності на води
Ст. 59	Порушення правил охорони водних ресурсів
Ст. 59-1	Порушення вимог щодо охорони територіальних і внутрішніх морських вод від забруднення і засмічення
Ст. 60	Порушення правил водокористування
Ст. 61	Пошкодження гідротехнічних споруд і пристроїв, порушення встановлених режимів роботи штучних водних об'єктів і водогосподарських систем
Ст. 62	Невиконання обов'язків по реєстрації в суднових документах операцій з шкідливими речовинами і сумішами

Санкція: штраф.

Суб'єкт застосування відповідальності: Держекоінспекція.

Кримінальна відповідальність встановлена розділом 8 КК України.

Суб'єкти відповідальності: фізичні особи, в тому числі посадові особи.

Види правопорушень, за які передбачено кримінальну відповідальність:

КК України	Види кримінальних порушень
Ст. 242	Порушення правил охорони вод (водних об'єктів), якщо це спричинило забруднення поверхневих чи підземних вод і водоносних горизонтів, джерел питних, лікувальних вод або зміну їхніх природних властивостей, або виснаження водних джерел і створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля
Ст. 243	Забруднення моря в межах внутрішніх морських чи територіальних вод України або в межах вод виключної (морської) економічної зони України матеріалами чи речовинами, шкідливими для

життя чи здоров'я людей, або відходами внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя чи здоров'я людей або живих ресурсів моря чи могло перешкодити законним видам використання моря, а також незаконне скидання чи поховання в межах внутрішніх морських чи територіальних вод України або у відкритому морі зазначених матеріалів, речовин і відходів

Ст. 441

Екоцид (отруєння водних ресурсів)

Санкції: штраф, позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, обмеження волі, позбавлення волі.

Суб'єкт застосування відповідальності: суд.

Цивільно-правова відповідальність застосовується у разі заподіяння шкоди внаслідок порушення водного законодавства.

Суб'єкти відповідальності: фізичні та юридичні особи.

Порядок визначення розмірів відшкодування збитків, заподіяних внаслідок порушення водного законодавства регулюється Методикою розрахунку розмірів відшкодування збитків, затвердженою наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 20.07.2009 р. № 389.

Дисциплінарна відповідальність регулюється Кодексом законів про працю і застосовується роботодавцем до найманих працівників за невиконання або неналежне виконання трудових обов'язків, пов'язаних із дотриманням вимог водного законодавства.

Суб'єкти відповідальності: фізичні особи, які виконують трудові обов'язки, пов'язані з дотриманням екологічних вимог.

Санкції: догана, звільнення та інші.

7.2. Правовий режим використання і охорони земель

6. Земля як об'єкт використання і охорони. Правова охорона земель від виснаження, забруднення, нераціонального використання

Земля є одним з природних ресурсів, який підлягає охороні і регулюванню її використання (ст. 5 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»). Пріоритетне значення цього ресурсу визначено у ст. 14 Конституції України, а саме, земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави.

Земля виконує ключові функції, які необхідні для життєдіяльності людей і функціонування країни. Разом із тим, основоположними є екосистемні функції землі як середовище формуючого базису, носія ландшафтного та біотичного різноманіття [1, с. 235].

Земля – це поверхня суші з ґрунтами, корисними копалинами та іншими природними елементами, що органічно поєднані та функціонують разом з нею (ст. 1 Закону України «Про охорону земель»).

Правова охорона земель регулюється ЗК України та Законом України «Про охорону земель».

Під **охороною земель** розуміють систему правових, організаційних, економічних, технологічних та інших заходів, спрямованих на:

- раціональне використання земель;
- запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського призначення для несільськогосподарських потреб;
- захист від шкідливого антропогенного впливу;
- відтворення і підвищення родючості ґрунтів;
- підвищення продуктивності земель лісового фонду;
- забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення (ст. 1 Закону України «Про охорону земель»).

Система заходів у галузі охорони земель включає:

- державну комплексну систему спостережень;
- розробку загальнодержавних і регіональних (республіканських) програм використання та охорони земель, документації із землеустрою в галузі охорони земель;
- створення екологічної мережі;
- здійснення природно-сільськогосподарського, еколого-економічного, протиерозійного та інших видів районування (зонування) земель;
- економічне стимулювання впровадження заходів щодо охорони та використання земель і підвищення родючості ґрунтів;
- нормування (ст. 22 Закону України «Про охорону земель»).

Державний контроль за використанням та охороною земель усіх категорій та форм власності здійснюють:

- центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин – Держгеокадастр;
- виконавчі органи сільських, селищних, міських рад у межах повноважень, визначених законом;
- Держекоінспекція (ст. 5 Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель»).

Вимоги до власників та користувачів земельних ділянок щодо охорони земель закріплено у розділі 6 Закону України «Про охорону земель».

7. Відповідальність за порушення законодавства про охорону земель

Згідно ст. 56 Закону України «Про охорону земель» юридичні і фізичні особи, винні в порушенні законодавства про охорону земель, несуть відповідальність згідно із законом. За вказані правопорушення може застосовуватися цивільно-правова, адміністративна, кримінальна, дисциплінарна відповідальність. Застосування заходів відповідальності не звільняє винних від відшкодування шкоди, заподіяної земельним ресурсам.

Адміністративна відповідальність

Суб'єкти відповідальності: фізичні особи, в тому числі посадові особи.

Види правопорушень, за які передбачено адміністративну відповідальність:

КУпАП	Види адміністративних порушень
Ст. 52	Псування і забруднення сільськогосподарських та інших земель
Ст. 53	Порушення правил використання земель
Ст. 53-1	Самовільне зайняття земельної ділянки
Ст. 53-3	Зняття та перенесення ґрунтового покриття земельних ділянок з порушенням умов зняття, збереження і використання родючого шару ґрунту
Ст. 54	Порушення строків повернення тимчасово зайнятих земель або невиконання обов'язків щодо приведення їх у стан, придатний для використання за призначенням, не проведення рекультивації порушених земель

Санкція: штраф.

Суб'єкт застосування відповідальності: Держекоінспекція, Держгеокадастр, виконавчі комітети (виконавчі органи) сільських, селищних, міських рад.

Кримінальна відповідальність

Суб'єкти відповідальності: фізичні особи, в тому числі посадові особи.

Види правопорушень, за які передбачено кримінальну відповідальність:

КК України	Види кримінальних порушень
Ст. 239	Забруднення або псування земель речовинами, відходами чи іншими матеріалами, шкідливими для життя, здоров'я людей або довкілля, внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля
Ст. 239-1	Незаконне заволодіння ґрунтовим покритвом (поверхневим шаром) земель, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля
Ст. 239-2	Незаконне заволодіння поверхневим (ґрунтовим) шаром земель водного фонду в особливо великих розмірах або ті самі дії, які якщо вони спричинили тяжкі наслідки
Ст. 254	Безгосподарське використання земель, якщо це спричинило тривале зниження або втрату їх родючості, виведення земель з сільськогосподарського обороту, змивання гумусного шару, порушення структури ґрунту Умисне ухилення від обов'язкової рекультивації земель, порушених внаслідок дослідно-промислової розробки родовищ бурштину чи видобування бурштину на підставі спеціального дозволу на

Санкції: штраф, пробаційний нагляд, позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, обмеження волі, позбавлення волі.

Цивільно-правова відповідальність застосовується у разі заподіяння шкоди земельним ресурсам. Шкода, заподіяна внаслідок порушення законодавства про охорону земель, підлягає відшкодуванню в повному обсязі (ст. 56 Закону України «Про охорону земель»).

Розмір шкоди та порядок її відшкодування регулюється Методикою визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства, затвердженою наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України від 27.10.1997 р. № 171. Розміри шкоди обчислюються уповноваженими особами, що здійснюють державний контроль за додержанням вимог природоохоронного законодавства (передбачених ст. 5 Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель»), на основі актів перевірок, протоколів про адміністративне правопорушення та інших матеріалів, що підтверджують факт забруднення земель, протягом 6 місяців з дня виявлення порушення.

Суб'єкти відповідальності: фізичні та юридичні особи.

Контрольні запитання

1. Що входить до складу водного фонду України?
2. У чому полягає сутність басейнового принципу управління водними ресурсами?
3. Чим відрізняється загальне водокористування від спеціального за суб'єктним складом та підставами виникнення? Які види водокористування не відносяться до спеціального?
4. Які заходи охорони вод передбачені водним законодавством? Які основні обмеження діють у межах прибережних захисних смуг річок та озер?
5. Які органи мають право видавати дозвіл на спеціальне водокористування? Який порядок отримання цього дозволу?
6. Охарактеризуйте підстави застосування адміністративної, кримінальної та цивільно-правової відповідальності за порушення водного законодавства.
7. Що означають і як співвідносяться поняття «земля», «грунти», «земельна ділянка», «земельні ресурси»?
8. Охарактеризуйте систему органів, що здійснюють управління в сфері охорони земель.
9. Що таке нормування в галузі охорони земель? Чим характеризуються рекультивация та консервація земель як заходи охорони?
10. Чим відрізняється забруднення і засмічення земель? Як така характеристика впливає на обчислення розміру шкоди, заподіяної землею?

Питання з теми, що виносяться на самостійне опрацювання
Право власності на води. Права та обов'язки водокористувачів.
Функції управління в галузі за використанням і охороною вод.
Право користування водними об'єктами на умовах оренди.
Ґрунти як об'єкт правової охорони.
Охорона земель і ґрунтів від забруднення небезпечними речовинами та відходами.
Порядок визначення забруднення (засмічення) земель.

Рекомендована література до теми

1. Екологічне право : підручник / за ред. А.П. Гетьмана; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2024. 1008 с.
2. Екологічне право України. Спеціальна та Особлива частини : підручник / Краснова М.В., Краснова Ю.А. Київ : НУБіП України. 2023. 278 с.
3. Земельне право : підручник. 3-тє вид., доп. і перероб. / за ред. М.В. Шульги. Харків : Юрайт, 2023. 592 с.
4. Кваліфікація кримінальних правопорушень проти довкілля: навч. посіб. / кол. авт. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. 228 с.
5. Легеза Є.О., Легеза Ю.О. Адміністративно-правові засади охорони водних ресурсів. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. Вип. 2. С. 116-120.
6. Шарапова С.В. Сучасні правові проблеми охорони, збереження та відновлення земель. *Право і суспільство*. 2023. № 4. С. 195-199.

Рекомендовані нормативно-правові акти: 1-6, 9, 10, 16, 17, 26-31.

ТЕМА 8. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВИКОРИСТАННЯ І ОХОРОНИ НАДР ТА АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ

План

8.1. Правовий режим використання та охорони надр

1. Надра як об'єкт використання і охорони.
2. Управління фондом надр.
3. Право користування надрами: види, підстави та порядок набуття та припинення.
4. Правова охорона надр.
5. Відповідальність за порушення законодавства про надра.

8.2. Правовий режим охорони атмосферного повітря

6. Атмосферне повітря як об'єкт охорони і використання.
7. Правові заходи охорони атмосферного повітря.
8. Порядок здійснення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря.
9. Державний контроль за охороною атмосферного повітря.
10. Відповідальність за порушення законодавства про охорону атмосферного повітря.

8.1. Правовий режим використання та охорони надр

1. Надра як об'єкт використання і охорони

В екологічному праві **надра** розглядаються як частина земної кори, що розташована під поверхнею суші та дном водоймищ і простягається до глибин, доступних для геологічного вивчення та освоєння (ст.1 КУпН). Надра відносяться до природних ресурсів, які є об'єктом правової охорони (ст. 5 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»).

Згідно ст. 5 КУпН **державний фонд надр** включає як ділянки надр, що використовуються, так і ділянки надр, не залучені до використання.

За своїм значенням корисні копалини поділяються на:

- 1) копалини загальнодержавного значення: нафта, газ, вугілля та інші;
- 2) копалини місцевого значення: пісок, вапняк, гіпс, крейда, суглинки тощо (згідно з постановою КМУ від 12.12.1994 р. № 827).

2. Управління фондом надр

Державне управління фондом надр здійснюють:

- 1) *Органи управління загальної компетенції:*
 - КМУ, Рада міністрів АРК: ст. ст. 8, 9-2 КУпН;
 - місцеві державні адміністрації: ст. 11 КУпН;
 - обласні, Київська та Севастопольська міські ради, сільські, селищні, міські, районні ради, і ради об'єднаних територіальних громад: ст.ст. 9-1, 10 КУпН.

2) *Органи управління спеціальної компетенції:*

▪ центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища - з липня 2025 р. Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства (раніше Міндовкілля);

- Держгеонадра;
- Держекоінспекція;

3) *Органи управління міжгалузевої компетенції: Держпраці.*

Повноваження вказаних центральних органів виконавчої влади визначено положеннями про ці органи.

Держгеонадра є основним органом управління, який реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр. Відповідно до Положення, затвердженого постановою КМУ від 30.12.2015 р. № 1174, Держгеонадра:

- веде державний облік родовищ, запасів і проявів корисних копалин; державний облік підземних вод та водного кадастру;
- надає в установленому порядку спеціальні дозволи на користування надрами;
- здійснює державний контроль за геологічним вивченням та використанням надр та інші повноваження.

Держгеонадра створює та забезпечує функціонування єдиної державної електронної геоінформаційної системи користування надрами та її складових - **Державний геологічний портал** (<https://nadra.gov.ua/entrance>). Також на цьому порталі передбачено *Електронний кабінет надрокористувача* - це персоналізована інформаційно-комунікаційна система, що забезпечує дистанційну взаємодію суб'єктів господарювання з Держгеонадрами.

3. **Право користування надрами: види, підстави та порядок набуття та припинення**

Право користування надрами регулюється гл. 2 КУпН.

Користувачами надр можуть бути:

- підприємства, установи, організації, громадяни України;
- іноземці та особи без громадянства, іноземні юридичні особи.

При цьому закон визначає перелік суб'єктів, які не можуть бути користувачами, наприклад, юридичні особи, зареєстровані у державі, визнаній Верховною Радою України державою-агресором (ст. 13 КУпН).

КУпН виділяє види користування надрами:

- 1) *за метою використання* (ст. 14 КУпН): для геологічного вивчення, видобування корисних копалин, будівництва та експлуатації підземних споруд, створення геологічних територій та об'єктів, що мають важливе наукове, культурне, санітарно-оздоровче значення, виконання робіт (проведення діяльності), передбачених угодою про розподіл продукції;

2) *за строками користування* (ст. 15 КУпН):

- *від 3 до 20 років* – для всіх видів користування надрами, крім створення геологічних територій та об'єктів;

- *від 3 до 50 років* - для створення геологічних територій та об'єктів, що мають важливе наукове, культурне, санітарно-оздоровче значення.

Підставою виникнення права користування надрами є *спеціальний дозвіл* (ст. 19 КУпН). Користування надрами здійснюється без надання спеціального дозволу на користування надрами у випадках, передбачених КУпН. До таких випадків відноситься можливість землевласників і землекористувачів в межах земельних ділянок, які перебувають у їх власності або користуванні, видобувати для своїх потреб, корисні копалини місцевого значення і торф, а також підземні води з дотриманням певних умов (ст. 23 КУпН).

Порядок отримання спеціального дозволу на користування надрами регулюється статтями 16, 16-1, 16-2, 16-3 КУпН та Порядком проведення аукціону (електронних торгів) з продажу спеціального дозволу на користування надрами, затвердженим постановою КМУ від 23.09.2020 р. № 993.

Спеціальний дозвіл на користування надрами надається двома способами:

1) **за результатами аукціону (електронних торгів)** - основний спосіб:

- проводиться у системі Prozorro.Продажі;

- подання заяви та інших документів для отримання дозволу здійснюються заявником в електронній формі через електронний кабінет надрокористувача на Державному геологічному веб-порталі;

- дозвіл на користування надрами надається переможцю аукціону (учаснику, що подав найвищу цінову пропозицію за лот).

Алгоритм набуття права користування надрами через електронний аукціон включає:

Етап 1. Ініціювання ділянки та підготовка лоту (Держгеонадра або інвестор).

Етап 2. Розміщення Держгеонадрами оголошення про проведення аукціону (<https://www.geo.gov.ua/>).

Етап 3. Реєстрація учасників, оплата реєстраційного та гарантійного внесків.

Етап 4. Проведення електронних торгів та визначення переможця та підписання протоколу.

Етап 5. Укладення договору купівлі-продажу дозволу між Держгеонадрами та переможцем аукціону та підписання Угоди про умови користування надрами.

Етап 7. Видача спеціального дозволу в електронній формі.

2) **без проведення аукціону (виняткові випадки, визначені ч. 1 ст. 16-2 КУпН):**

- заявник подає документи через електронний кабінет надрокористувача;

- дозвіл на користування надрами надається Держгеонадрами у формі витягу із Державного реєстру спеціальних дозволів на користування надрами в електронній формі;

- невід'ємною частиною дозволу є Угода про умови користування надрами;

- заявник сплачує збір за надання дозволу.

Припинення права користування надрами передбачено ст. 26 КУпН.

Підставами припинення дії спеціального дозволу на користування надрами є:

- 1) звернення користувача надр із заявою про припинення дії дозволу, в тому числі якщо відпала потреба у користуванні надрами;

- 2) виявлення факту вичерпання запасів, визначених дозволом;

- 3) припинення юридичної особи шляхом ліквідації або відомостей про припинення підприємницької діяльності фізичної особи – підприємця, які є надкористувачами;

- 5) інші підстави, передбачені ст. 26 КУпН.

4. Правова охорона надр регулюється розділом 6 КУпН.

Стаття 56 КУпН передбачає наступні вимоги в галузі охорони надр:

- забезпечення повного і комплексного геологічного вивчення надр;

- додержання встановленого законодавством порядку надання надр у користування і недопущення самовільного користування надрами;

- раціональне вилучення і використання запасів корисних копалин і наявних у них компонентів;

- недопущення шкідливого впливу робіт, пов'язаних з користуванням надрами, на збереження запасів корисних копалин, гірничих виробок і свердловин, що експлуатуються чи законсервовані, а також підземних споруд;

- охорона родовищ корисних копалин від затоплення, обводнення, пожеж та інших факторів, що впливають на якість корисних копалин і промислову цінність родовищ або ускладнюють їх розробку;

- додержання інших вимог.

Статтею 57 КУпН передбачено можливість тимчасової заборони (зупинення) дозволу на користування надрами.

5. Відповідальність за порушення законодавства про надра

Стаття 65 КУпН передбачає, що порушення законодавства про надра тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову і кримінальну відповідальність згідно з законодавством України. Також надається перелік правопорушень в цій сфері, до яких віднесено, наприклад:

- самовільне користування надрами;

- порушення норм, правил і вимог щодо проведення робіт по геологічному вивченню надр;

▪ вибіркове вироблення багатих ділянок родовищ, що призводить до наднормативних втрат запасів корисних копалин;

▪ пошкодження родовищ корисних копалин та інші.

Іншими законами може бути встановлено відповідальність й за інші порушення законодавства про надра, крім тих, що вказані у ст. 65 КУпН.

Адміністративна відповідальність

Суб'єкти відповідальності: фізичні особи, в тому числі посадові особи.

Види правопорушень, за які передбачено адміністративну відповідальність:

КУпАП	Види адміністративних порушень
Ст. 47	Порушення права державної власності на надра
Ст. 57	Порушення вимог щодо охорони надр
Ст. 58	Порушення правил і вимог проведення робіт по геологічному вивченню надр
Ст. 58-1	Порушення вимог щодо видобутку корисних копалин

Санкція: штраф.

Суб'єкт застосування відповідальності: Держгеонадра, Держекоінспекція, Держпраці.

Кримінальна відповідальність

Суб'єкти відповідальності: фізичні особи, в тому числі посадові особи.

Види правопорушень, за які передбачено кримінальну відповідальність:

КК України	Види кримінальних порушень
Ст. 240	Порушення правил охорони або використання надр, незаконне видобування корисних копалин
Ст. 240-1	Незаконне видобування, збут, придбання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину

Санкції: штраф, обмеження волі, позбавлення волі, конфіскація майна.

Цивільно-правова відповідальність полягає у компенсації шкоди, заподіяної державі внаслідок порушення законодавства про надра (ст. 67 КУпН).

Застосовується незалежно від притягнення винної особи до інших видів відповідальності. Для обчислення розміру заподіяної шкоди використовується Методика визначення розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок самовільного користування надрами, затверджена наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 15.09.2022 р. № 366.

Суб'єкти відповідальності: фізичні та юридичні особи.

8.2. Правовий режим охорони атмосферного повітря

6. Атмосферне повітря як об'єкт охорони і використання

Закон Про охорону АП називає атмосферне повітря одним з основних життєво важливих елементів навколишнього природного середовища. У юридичному розумінні *атмосферне повітря* визначається як життєво

важливий компонент навколишнього природного середовища, який являє собою природну суміш газів, що знаходиться за межами жилих, виробничих та інших приміщень (ст. 1 Закону).

Атмосферне повітря має особливі ознаки, що відрізняє його від інших природних ресурсів:

- 1) не може бути об'єктом права власності, але є об'єктом охорони;
- 2) є тим природним ресурсом, що має властивості відновлюватися, але є дуже вразливим, тому екологічне законодавство спрямоване на регулювання його охорони;
- 3) є об'єктом використання у значенні набуття права на здійснення відведення в нього викидів забруднюючих речовин та на здійснення інших небезпечних факторів на нього [3, с. 121];
- 4) не підлягає обліку як інші природні ресурси, однак здійснюється облік шкідливих впливів на нього.

Охорона атмосферного повітря регулюється системою екологічного законодавства. До основних законів України, що регулюють цю сферу, відносяться: Про охорону АП, «Про Національний реєстр викидів та перенесення забруднювачів», «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення», «Про оцінку впливу на довкілля». Також ці правовідносини регулюються підзаконними нормативно-правовими актами, в більшості своїй постановами КМУ та наказами Міндовкілля, що визначають порядок здійснення впливів на атмосферне повітря, нормативи викидів та інші екологічні вимоги.

Крім цього Україна є стороною важливих міжнародних актів в сфері охорони атмосферного повітря, серед них:

- Монреальський протокол про речовини, що руйнують озоновий шар (1987 р.) [4];
- Паризька угода (2015 р.) [5];
- Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі відстані (1979 р.) [6];

У межах виконання Угоди про асоціацію Україна впроваджує екологічні стандарти ЄС. Серед основних директив ЄС в сфері охорони повітря:

- Директива 2008/50/ЄС Європейського Парламенту та Ради про якість атмосферного повітря та чистіше повітря для Європи [7];
- Директива Європейського Парламенту і Ради 2010/75/ЄС про промислові викиди [8].

7. Правові заходи охорони атмосферного повітря

Під *охороною атмосферного повітря* розуміють систему заходів, пов'язаних із збереженням, поліпшенням та відновленням стану атмосферного повітря (ст. 1 Закону Про охорону АП). Правова охорона передбачає систему цих заходів, що врегульовані законодавством.

Атмосферно-повітряне законодавство України передбачає систему наступних правових заходів охорони: дозвільного, попереджувального

(превентивного), контрольного, стимулюючого, поновлювального та заборонного характеру [1, с. 383].

1. Заходи охорони дозвільного характеру

Для суб'єктів господарювання передбачено обов'язкове отримання дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами (ст.ст. 11, 11-1 Закону Про охорону АП).

З набранням чинності Законом України «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення» (08.08.2025 р.) запроваджено процедуру отримання інтегрованого довкілєвого дозволу, який надає право суб'єкту господарювання провадити діяльність з експлуатації установок, які пов'язані із вивільненням у навколишнє середовище (повітря, води, землю) речовин, вібрації, тепла, шуму тощо.

2. Заходи попереджувального (превентивного) характеру

- планування - вироблення стратегії та конкретних підходів відповідно до характеру, а також часу проведення атмосферо-охоронних заходів [1, с. 385] (ст.ст. 17, 21, 23 Закону Про охорону АП);

- встановлення нормативів: екологічної безпеки атмосферного повітря; гранично допустимих викидів забруднюючих речовин стаціонарних джерел; інших нормативів, передбачених ст. 5 Закону Про охорону АП;

- здійснення оцінки впливу на довкілля (ст. 25 Закону Про охорону АП);

- здійснення державного обліку та моніторингу у галузі охорони атмосферного повітря (ст.ст. 31, 32 Закону Про охорону АП);

- встановлення санітарно-захисних зон (ст. 24 Закону Про охорону АП).

3. Заходи контрольного характеру

Стаття 27 Закону Про охорону АП передбачено здійснення контролю з метою дотримання вимог законодавства про охорону атмосферного повітря місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, а також суб'єктами господарювання та громадянами. Видами контролю є: державний, виробничий та громадський (ст.ст. 28-30 Закону).

4. Заходи стимулюючого характеру:

- організаційно-економічні заходи: екологічний податок; відшкодування збитків, надання пільг у разі впровадження маловідхідних, енерго- і ресурсозберігаючих технологій, участь держави у фінансуванні екологічних заходів і будівництві об'єктів екологічного призначення (ст. 22 Закону Про охорону АП);

- застосування юридичної відповідальності (ст. 33 Закону Про охорону АП).

5. Заходи поновлювального характеру

До них можна віднести встановлені законом обов'язки підприємств, установ, організацій щодо охорони атмосферного повітря (ст. 10 Закону Про охорону АП). Наприклад, заздалегідь розробляти спеціальні заходи щодо охорони атмосферного повітря на випадок виникнення надзвичайних ситуацій.

6. Заходи заборонного характеру

Закон передбачає можливість обмеження, тимчасової заборони (зупинення) або припинення господарської чи іншої діяльності, пов'язаної з порушенням умов і вимог до викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря (ст. 12 Закону Про охорону АП).

8. Порядок здійснення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря

Порядок отримання дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами регулюється:

- ст.ст. 11, 11-1 Закону Про охорону АП;
- постановою КМУ від 13.03.2002 р. № 302.

Суб'єкти, які повинні отримувати дозвіл: суб'єкти господарювання, які використовують об'єкти - стаціонарні джерела (наприклад установку, цех, агрегат або інший нерухомий об'єкт), з яких надходять в атмосферне повітря забруднюючі речовини або їх суміші і які відносяться до об'єктів першої, другої чи третьої групи в розумінні ст. 11 Закону Про охорону АП.

Дозвільний орган:

▪ для суб'єктів господарювання, об'єкт якого належить до першої групи, дозвіл видає Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України (раніше – Міндовкілля);

▪ для суб'єктів господарювання, об'єкт якого належить до другої або третьої групи, - обласна, Київська, Севастопольська міські держадміністрації, орган виконавчої влади АРК з питань охорони навколишнього природного середовища.

Перелік документів для отримання дозволу передбачено у ст. 11-1 Закону Про охорону АП.

Спосіб подання заяви та інших документів для отримання дозволу: в паперовій формі через центри надання адміністративних послуг або поштою, або через електронний кабінет користувача Єдиної екологічної платформи «ЕкоСистема» (<https://eco.gov.ua/>).

Строк отримання дозволу: 20 робочих днів.

Видача дозволу: через електронний кабінет користувача.

9. Державний контроль за охороною атмосферного повітря

Державний контроль спрямований на забезпечення дотримання всіма суб'єктами вимог законодавства про охорону атмосферного повітря. Здійснюється Держекоінспекцією та її територіальними органами (ст. 28 Закону Про охорону АП). Порядок здійснення державного контролю у галузі охорони атмосферного повітря визначається відповідно до Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності».

Форми державного контролю: планові та позапланові перевірки.

Розпорядчі документи, що складаються органом держконтролю: акт, припис, розпорядження, інший розпорядчий документ щодо усунення порушень, виявлених під час здійснення заходу.

Згідно ст. 8 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» до повноважень органу контролю відносяться:

- вимагати від суб'єкта господарювання усунення виявлених порушень вимог законодавства;
- відбирати зразки продукції, призначати експертизу, одержувати пояснення, довідки, інші документи;
- надавати (надсилати) обов'язкові для виконання приписи про усунення порушень і недоліків, застосовувати санкції, визначені законом та інші.

Окремі повноваження державного нагляду (контролю) має Держпродспоживслужба, а саме, за дотриманням санітарного та епідемічного благополуччя населення.

10. Відповідальність за порушення законодавства про охорону атмосферного повітря

У ст. 33 Закону Про охорону АП передбачено перелік порушень законодавства в сфері охорони атмосферного повітря, за вчинення яких закон передбачає відповідальність. Серед них:

- перевищення нормативів допустимих викидів забруднюючих речовин стаціонарних джерел в атмосферне повітря та нормативів гранично допустимого впливу фізичних та біологічних факторів стаціонарних джерел;
- викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря без дозволу спеціально уповноважених на те органів виконавчої влади;
- перевищення обсягів викидів забруднюючих речовин, встановлених у дозволах на викиди, недотримання вимог, передбачених дозволом на викиди та інші порушення.

Адміністративна відповідальність

Суб'єкти відповідальності: фізичні особи, в тому числі посадові особи.

Види правопорушень, за які передбачено адміністративну відповідальність:

КУпАП	Види адміністративних порушень
Ст. 78	Порушення порядку здійснення викиду забруднюючих речовин в атмосферу або впливу на неї фізичних та біологічних факторів
Ст. 78-1	Порушення порядку здійснення діяльності, спрямованої на штучні зміни стану атмосфери і атмосферних явищ
Ст. 79	Недодержання вимог щодо охорони атмосферного повітря при введенні в експлуатацію і експлуатації підприємств і споруд
Ст. 79-2	Порушення правил недопущення та запобігання витокам і викидам озоноруйнівних речовин та фторованих парникових газів

Ст. 80	Випуск в експлуатацію транспортних та інших пересувних засобів з перевищенням нормативів вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах
Ст. 81	Експлуатація автотранспортних та інших пересувних засобів з перевищенням нормативів вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах
Ст. 91-6	Порушення вимог законодавства у сфері моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів

Санкція: штраф, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Суб'єкт застосування відповідальності: Держекоінспекція, Держпродспоживслужба (за ст.ст. 78, 80-81 КУпАП), органи поліції (за ст.ст. 80, 81 КУпАП).

Кримінальна відповідальність

Застосовується за наявності небезпеки для життя, здоров'я людей чи для довкілля, а також якщо має місце загибель людей або інші тяжкі наслідки внаслідок забруднення атмосферного повітря.

Суб'єкти відповідальності: фізичні особи, в тому числі посадові особи.

Види правопорушень, за які передбачено кримінальну відповідальність:

КК України	Види кримінальних порушень
Ст. 241	Забруднення або інша зміна природних властивостей атмосферного повітря шкідливими для життя, здоров'я людей або для довкілля речовинами, відходами або іншими матеріалами промислового чи іншого виробництва внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля

Санкції: штраф, обмеження волі, позбавлення волі, позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони кримінального правопорушення за ст. 241 КК України є настання суспільнонебезпечних наслідків у вигляді створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи для довкілля. Також важливо, що оскільки ця стаття передбачає матеріальний склад кримінального правопорушення, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є також причинний зв'язок [9, с. 89-90].

Цивільно-правова відповідальність

Згідно ст. 34 Закону Про охорону АП шкода, завдана порушенням законодавства про охорону атмосферного повітря, підлягає відшкодуванню в повному обсязі.

Особливості обчислення розміру збитків, заподіяних в результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря визначаються Методикою розрахунку розмірів відшкодування збитків, затвердженою наказом Міністерства енергетики та захисту довкілля України від 28.04.2020 р. № 277. Факт наднормативного викиду забруднюючих речовин в атмосферне повітря встановлюється державними інспекторами Держекоінспекції за результатами інструментально-лабораторних методів контролю, документальної перевірки суб'єкта господарювання та/або розрахунковими методами. Збитки стягуються з винної особи у добровільному або примусовому порядку.

Контрольні запитання

1. В яких формах власності можуть перебувати надра?
2. За яких умов фізичні та юридичні особи можуть видобувати корисні копалини без спеціального дозволу?
3. Які права та обов'язки користувачів надр передбачено законодавством?
4. За наявності яких підстав припиняється дія спеціального дозволу на користування надрами Держгеонадрами, а з яких підстав – судом?
5. За яких підстав право користування надрами може бути тимчасового заборонено або зупинено?
6. В яких випадках суб'єкт має отримати дозвіл на викиди в атмосферне повітря? Для здійснення яких видів діяльності передбачено отримання інтегрованого довкілцевого дозволу?
7. Визначте основні етапи процедури отримання дозволу на викиди в атмосферне повітря.
8. За яких підстав і в якому порядку може бути призупинено повністю або частково діяльність суб'єкта господарювання, який порушує законодавство про охорону атмосферного повітря?
9. Охарактеризуйте нормування в сфері охорони атмосферного повітря. Яким чином затверджуються нормативи гранично допустимих викидів забруднюючих речовин стаціонарних джерел?
10. Назвіть особливості відшкодування шкоди, заподіяної порушенням законодавства в цій сфері.

Питання з теми, що виносяться на самостійне опрацювання

Право власності на надра.

Порядок надання гірничого відводу.

Плата за користування надрами.

Національний реєстр викидів та перенесення забруднювачів: значення та особливості функціонування.

Припинення дії дозволу на викиди в атмосферне повітря.

Рекомендована література до теми

1. Екологічне право : підручник / за ред. А.П. Гетьмана; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2024. 1008 с.
2. Екологічне право України. Спеціальна та Особлива частини : підручник / Краснова М.В., Краснова Ю.А. Київ : НУБіП України. 2023. 278 с.
3. Дудоров О.О., Мовчан Р.О. Законодавчі новели щодо диференціації кримінальної відповідальності за порушення правил охорони або використання надр та незаконне видобування корисних копалин. *Правові новели*. 2022. № 16. С. 43-52.
4. Канівець Л.А. Регулювання викидів забруднюючих речовин стаціонарними джерелами у системі заходів охорони атмосферного повітря. *Приватне та публічне право*. 2021. № 2. С. 25-30.

Рекомендовані нормативно-правові акти: 1-7, 11-17, 24-26, 32-39.

ТЕМА 9. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВИКОРИСТАННЯ І ОХОРОНИ ЛІСІВ, ТВАРИННОГО СВІТУ, ТЕРИТОРІЙ ТА ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ

План

9.1. Правовий режим використання і охорони лісів

1. Ліс як об'єкт використання і охорони.
2. Управління лісовим фондом.
3. Право лісокористування і його види.
4. Підстави виникнення і припинення лісокористування.
5. Правова охорона і захист лісів.
6. Відповідальність за порушення лісового законодавства.

9.2 Правовий режим використання і охорони тваринного світу

7. Тваринний світ як об'єкт охорони і використання.
8. Управління в сфері охорони і використання тваринного світу.
9. Правові заходи охорони тваринного світу.
10. Право користування тваринним світом і його види.
11. Відповідальність за порушення законодавства про охорону і використання тваринного світу.

9.3 Правовий режим використання і охорони територій та об'єктів ПЗФ

12. ПЗФ України: поняття, значення, види територій та об'єктів.
13. Особливості використання та охорони територій та об'єктів ПЗФ.
14. Відповідальність за порушення законодавства про ПЗФ.

9.1. Правовий режим використання і охорони лісів

1. Ліс як об'єкт використання і охорони

Визначення поняття «ліс» закріплено у ст. 1 ЛК України як основному нормативно-правовому акті, який визначає правовий режим використання та охорони лісів. Це комплексний природний ресурс, який включає декілька елементів природи (рослинний, тваринний світ, мікроорганізми).

Ліси України є національним багатством і за своїм призначенням та місцезнаходженням виконують такі функції: водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні, виховні, інші функції (ст. 1 ЛК України). За офіційними даними загальна площа лісового фонду України становить – 10,4 млн га [10].

В юридичній літературі визначають наступні юридичні ознаки лісів: є об'єктом права власності, управління, права користування, охорони і захисту [3, с. 73-74].

Склад лісового фонду України включає усі ліси на території України незалежно від того, на землях яких категорій за основним цільовим призначенням вони зростають, та незалежно від права власності на них, у тому числі лісові ділянки, захисні насадження лінійного типу площею не

менше 0,1 гектара, інші лісовкриті землі (ст. 4 ЛК України). Стаття 4 ЛК України також передбачає об'єкти, які не відносяться до лісів, наприклад, зелені насадження в межах населених пунктів (парки, сади, сквери, бульвари тощо).

Згідно Конституції України та ЛК України ліси є надбанням Українського народу. Однак при цьому закон передбачає можливість перебування лісів у всіх формах власності – державній, комунальній, приватній (ст. 7 ЛК України).

2. Управління лісовим фондом

У главі 3 ЛК України передбачено державне регулювання у сфері лісових відносин. Систему органів державного управління в лісовій сфері складають:

1) Органи управління загальної компетенції:

- Верховна Рада України, Верховна Рада АРК: ст. 26, 30 ЛК України;
- КМУ, Рада міністрів АРК : ст. 27, 31 ЛК України;
- обласні, Київська та Севастопольська міські, районні державні адміністрації: ст. 31, 32 ЛК України;
- обласні, Київська та Севастопольська міські, районні ради: ст. 30 ЛК України;
- сільські, селищні, міські ради: ст. 33 ЛК України.

2) Органи управління спеціальної компетенції:

- Держлісагентство: ст. 28-1 ЛК України та Положення про Держлісагентство, затверджене постановою КМУ від 08.10.2014 р. № 521.
- Держекоінспекція: ст. 29-2 ЛК України та Положення, затверджене постановою КМУ від 19.04.2017 р. № 275.

3) Органи управління міжгалузевої компетенції:

- центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері лісового господарства – наразі це Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України: ст. 28, 29, 29-1 ЛК України та Положення про Міністерство, затверджене постановою КМУ від 21.07.2025 р. № 903.

Основними функціями управління в цій сфері є: облік лісів, моніторинг та контроль, лісовпорядкування та інші.

3. Право лісокористування і його види

Право користування лісами здійснюється в порядку постійного та тимчасового користування лісами і регулюється гл. 2 ЛК України.

У постійне користування ліси надаються з метою ведення лісового господарства без встановлення строку лише певним суб'єктам: спеціалізованим державним лісогосподарським підприємствам, іншим державним підприємствам, установам та організаціям, у яких створено спеціалізовані лісогосподарські підрозділи (ст. 17 ЛК України).

Згідно ст. 18 ЛК України *тимчасове користування* лісами може бути двох видів:

- *довгостроковим*: терміном від 1 до 50 років; виникає на підставі договору; є платним; лісові ділянки надаються для потреб мисливського господарства, культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей, проведення науково-дослідних робіт;

- *короткостроковим*: терміном до 1 року; виникає на підставі спеціального дозволу; лісові ділянки надаються для заготівлі другорядних лісових матеріалів, побічних лісових користувань та інших потреб; здійснюється без вилучення земельних ділянок у власника лісів, постійного лісокористувача; є платним.

Глава 13 ЛК України передбачає використання лісових ресурсів, яке може здійснюватися в порядку загального і спеціального використання.

Загальне використання лісових ресурсів передбачає право громадян безоплатно без видачі спеціального дозволу збирати для власного споживання дикорослі трав'яні рослини, квіти, ягоди, горіхи, гриби тощо, у лісах, крім випадків, передбачених законом (ст. 66 ЛК України).

Спеціальне використання лісових ресурсів (ст. 67 ЛК України):

- передбачено для таких видів використання лісових ресурсів: заготівля деревини (ст. 70 ЛК України); заготівля другорядних лісових матеріалів (ст. 72 ЛК України); побічні лісові користування (ст. 73 ЛК України); використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей, потреб мисливського господарства, проведення науково-дослідних робіт (ст. 74, 75 ЛК України).

- надається фізичним та юридичним особам;

- виникає на підставі спеціального дозволу – лісорубного або лісового квитка;

- здійснюється на виділеній лісовій ділянці;

- є платним.

4. Підстави виникнення і припинення лісокористування

Підстави виникнення права користування лісами та лісовими ресурсами можуть відрізнятися залежно від виду користування.

1. Підставою виникнення *права постійного користування* є рішення органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування, які є розпорядниками земель, на яких знаходяться ліси, згідно законодавства. Дане рішення має бути погоджено з Держлісагентством, обласними, Київською, Севастопольською міськими державними адміністраціями, органом виконавчої влади АРК з питань охорони навколишнього природного середовища (ст. 17 ЛК України).

2. Підставою виникнення *довгострокового тимчасового користування лісами державної та комунальної власності* є рішення уповноваженого органу державної влади або місцевого самоврядування

прийнятого в межах їх повноважень за погодженням з постійними користувачами лісами та органом виконавчої влади з питань лісового господарства АРК, Держлісагентством (ст. 18 ЛК України), а також договір на тимчасове користування лісами.

Підставою виникнення *довгострокового тимчасового користування лісами приватної власності* є укладений між власником лісів та тимчасовим лісокористувачем договір, який підлягає реєстрації в органі виконавчої влади з питань лісового господарства АРК, Держлісагентстві (ст. 18 ЛК України).

Підставою виникнення *короткострокового тимчасового користування лісами* є спеціальний дозвіл (лісорубний квиток та лісовий квиток), порядок видачі яких регулюється ст. 69 ЛК України та постановою КМУ від 23.05.2007 р. № 761.

Лісорубний квиток видається територіальним органом Держлісагентства за місцем розташування лісової ділянки, де буде здійснюватися заготівля деревини. Видача дозволу здійснюється в електронній формі через Єдину екологічну платформу «ЕкоСистема» та/або засобами Порталу «Дія».

Припинення права користування лісами передбачено ст.ст. 22, 78 ЛК України.

5. Правова охорона і захист лісів

Організація охорони і захисту лісів передбачає здійснення комплексу заходів, спрямованих на збереження лісів від пожеж, незаконних рубок, пошкодження, ослаблення та іншого шкідливого впливу, захист від шкідників і хвороб (гл. 16 ЛК України).

Суб'єктами охорони і захисту лісів є:

- державна лісова охорона, яка діє у складі Держлісагентства, органу виконавчої влади АРК з питань лісового господарства та підприємств, установ і організацій, що належать до сфери їх управління;

- лісова охорона інших постійних лісокористувачів і власників лісів (ст. 89 ЛК України).

До заходів охорони відносяться:

- 1) відновлення лісів (ст. 80 ЛК України);
- 2) лісорозведення (ст. 81 ЛК України);
- 3) заходи з підвищення продуктивності та поліпшення якісного складу лісів (ст. 83, 84 ЛК України);
- 4) збереження біорізноманіття в лісах на генетичному, видовому, популяційному та екосистемному рівнях (ст. 85 ЛК України);
- 5) встановлення заборони або обмеження на відвідування лісів (ст. 88 ЛК України);
- 6) відтворення лісів (гл. 14 ЛК України) та інші.

6. Відповідальність за порушення лісового законодавства

Згідно ст. 105 ЛК України порушення лісового законодавства тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову або кримінальну

відповідальність. Перелік основних правопорушень в цій сфері, передбачений ст. 105 ЛК України, містить:

- 1) незаконне вирубування та пошкодження дерев і чагарників;
- 2) знищення або пошкодження лісу внаслідок підпалу або недбалого поводження з вогнем, порушення інших вимог пожежної безпеки в лісах;
- 3) знищення або пошкодження лісу внаслідок його забруднення хімічними та радіоактивними речовинами, виробничими і побутовими відходами, стічними водами;
- 4) невнесення плати за використання лісових ресурсів у встановлені строки та інші.

Адміністративна відповідальність

Найбільш поширений вид відповідальності за лісові правопорушення.

Суб'єкти відповідальності: фізичні особи, в тому числі посадові особи.

Види правопорушень, за які передбачено адміністративну відповідальність:

КУпАП	Види адміністративних порушень
Ст. 49	Порушення права державної власності на ліс
Ст. 63	Незаконне використання земель державного лісового фонду
Ст. 64	Порушення встановленого порядку використання лісосічного фонду, заготівлі і вивезення деревини, заготівлі живиці
Ст. 65	Незаконна порубка, пошкодження та знищення лісових культур і молодняка
Ст. 65-1	Знищення або пошкодження полезахисних лісових смуг та захисних лісових насаджень
Ст. 66	Знищення або пошкодження підросту в лісах
Ст. 67	Здійснення лісових користувань не у відповідності з метою або вимогами, передбаченими в лісорубному квитку (ордері) або лісовому квитку
Ст. 68	Порушення правил відновлення і поліпшення лісів, використання ресурсів спілої деревини, вимог з охорони пралісів, квазіпралісів та природних лісів
Ст. 69	Пошкодження сінокосів і пасовищних угідь на землях державного лісового фонду
Ст. 70	Самовільне сінокосіння і пасіння худоби, самовільне збирання дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід
Ст. 71	Введення в експлуатацію виробничих об'єктів без обладнання, що запобігає шкідливому впливу на ліси
Ст. 72	Пошкодження лісу стічними водами, хімічними речовинами, нафтою і нафтопродуктами, шкідливими викидами, відходами і покидьками
Ст. 73	Засмічення лісів відходами
Ст. 74	Знищення або пошкодження лісоосушувальних каналів, дренажних систем і шляхів на землях державного лісового фонду
Ст. 75	Знищення або пошкодження відмежувальних знаків у лісах

Ст. 76	Знищення корисної для лісу фауни
Ст. 77	Порушення вимог пожежної безпеки в лісах

Санкція: штраф.

Суб'єкт застосування відповідальності: Держлісагентство, Держекоінспекція.

Кримінальна відповідальність

Суб'єкти відповідальності: фізичні особи, в тому числі посадові особи.

Види правопорушень, за які передбачено кримінальну відповідальність:

КК України	Види кримінальних порушень
Ст. 245	Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу
Ст. 246	Незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу

Санкції: штраф, пробаційний нагляд, обмеження волі, позбавлення волі.

Вказані кримінальні правопорушення характеризуються:

- суспільною небезпекою (наприклад, знищення або пошкодження лісових масивів вогнем чи іншим загальнонебезпечним способом за ст. 245 КК України);

- тяжкістю наслідків: дії спричинили загибель людей, масову загибель тварин або інші тяжкі наслідки (ч. 2 ст. 245, ч. 4 ст. 246 КК України);

- істотністю заподіяної шкоди (ч. 1 ст. 246 КК України).

З метою визначення ступеня тяжкості наслідків слід застосовувати п. 5 постанови Пленуму Верховного Суду України від 10.12.2004 р. № [11].

Цивільно-правова відповідальність

ЛК України покладає на фізичних та юридичних осіб обов'язок відшкодувати шкоду, заподіяну лісу внаслідок порушення лісового законодавства (ст. 107). Обчислення розміру збитків, заподіяних лісовим ресурсам, здійснюється згідно Такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу, затверджених постановою КМУ від 23.07.2008 р. № 665. Для визначення розміру шкоди враховується:

- ступінь пошкодження дерев і чагарників, їх діаметр, вид та вік;
- період, коли вчинено правопорушення;
- вид лісових ресурсів.

9.2 Правовий режим використання і охорони тваринного світу

7. Тваринний світ як об'єкт охорони і використання

Основним законом, який регулює відносини у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу є Закон Про ТС. У розумінні цього Закону до *об'єктів тваринного світу*, на які поширюється правова охорона, відносяться:

- дикі тварини, які перебувають у стані природної волі, утримуються у напіввільних умовах чи в неволі;
- частини диких тварин (роги, шкіра тощо);
- продукти життєдіяльності диких тварин (мед, віск тощо) (ст. 3).

Правовій охороні також підлягають місця знаходження, скупчення, токування, міграції тварин (нори, хатки, лігва тощо).

Важливо: до об'єктів тваринного світу не належать домашні тварини, а також сільськогосподарські тварини (вони є об'єктами цивільного права).

Тваринний світ є об'єктом: права власності, права користування, управління, охорони та захисту.

Особливістю правового режиму тваринного світу є те, що він визнається об'єктом права власності Українського народу. При цьому закон передбачає можливість знаходження об'єктів тваринного світу у державній, комунальній та приватній власності.

Тваринний світ є об'єктом міжнародно-правової охорони. Україна є учасником чисельних міжнародних актів, зокрема:

- Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (1973) [12];

- Конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі (Бернська конвенція, 1979) [13];

- Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин (1979) [14].

У контексті європейської інтеграції важливе значення мають:

- Директива Ради 92/43/ЄЕС про охорону природних оселищ та дикої фауни і флори (Habitats Directive) [15];

- Директива Європейського Парламенту і Ради про збереження диких птахів (Birds Directive) [16].

8. Управління в сфері охорони і використання тваринного світу

Державне управління та регулювання у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу здійснюють:

1) *Органи управління загальної компетенції:*

- КМУ, Рада міністрів АРК: ст.ст. 12, 14 Закону Про ТС;
- обласні, Київська та Севастопольська міські, районні місцеві державні адміністрації: ст. 14 Закону Про ТС;
- обласні, Київська та Севастопольська міські, районні, сільські, селищні, міські, районні у містах ради;

2) *Органи управління спеціальної компетенції:*

- зараз Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства (раніше Міндовкілля): ст. 13 Закону Про ТС;
- Держекоінспекція: ст. 13 Закону Про ТС;
- Держлісагентство: ст. 13 Закону Про ТС;
- Державне агентство України з розвитку меліорації, рибного господарства та продовольчих програм та інші уповноважені органи: ст.ст. 11, 13 Закону Про ТС.

9. Правові заходи охорони тваринного світу

Охорона тваринного світу регулюється, в першу чергу, розділом 4 Закону Про ТС, і включає систему правових, організаційних, економічних,

матеріально-технічних, освітніх та інших заходів, спрямованих на збереження, відтворення і використання об'єктів тваринного світу (ст. 36 Закону).

До заходів охорони тваринного світу передбачені відносяться:

- встановлення правил та науково обґрунтованих норм охорони, раціонального використання і відтворення об'єктів тваринного світу;

- встановлення заборони та обмежень при використанні об'єктів тваринного світу;

- охорона від самовільного використання та інших порушень встановленого законодавством порядку використання об'єктів тваринного світу;

- охорона середовища існування, умов розмноження і шляхів міграції тварин та інші (ст. 37 Закону Про ТС).

Крім цього Закон Про ТС встановлює цілий ряд обов'язків підприємств, установ, організацій і громадян щодо охорони цих об'єктів (ст.ст. 39, 40, 41, 42). Важливе значення для охорони і захисту тваринного світу має Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження». Положення цього закону поширюють свою дію не лише на диких, але й сільськогосподарських, домашніх тварин.

10. Право користування тваринним світом і його види

Використання об'єктів тваринного світу регулюється розділом 3 Закону Про ТС. Передбачено наступні види користування:

1) за метою використання:

- мисливство;

- рибальство;

- використання об'єктів тваринного світу в наукових, культурно-освітніх, виховних та естетичних цілях;

- використання корисних властивостей життєдіяльності тварин та з метою отримання продуктів їх життєдіяльності;

- добування (придбання) диких тварин з метою їх утримання і розведення у напіввільних умовах чи в неволі та інші види, передбачені законами (ст. 20 Закону Про ТС).

2) за підставами використання:

- *загальне використання* об'єктів тваринного світу: не передбачає вилучення об'єктів тваринного світу з природного середовища (за винятком любительського і спортивного рибальства); здійснюється громадянами; є безоплатним; здійснюється без дозволів (ст. 16 Закону Про ТС).

- *спеціальне використання* об'єктів тваринного світу: до нього належать усі види використання тваринного світу (крім любительського і спортивного рибальства), що здійснюються з їх вилученням із природного середовища; може здійснюватися як громадянами, так і юридичними особами; є платним; здійснюється на підставі дозволів (ст. 17 Закону Про ТС).

11. Відповідальність за порушення законодавства про охорону і використання тваринного світу

Стаття 63 Закону Про ТС, ст. 42 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» передбачає перелік порушень в цій сфері і встановлює види відповідальності за них, а саме, може застосовуватися адміністративна, цивільно-правова чи кримінальна відповідальність відповідно до закону.

Адміністративна відповідальність

Суб'єкти відповідальності: фізичні особи, в тому числі посадові особи.

Види правопорушень, за які передбачено адміністративну відповідальність:

КУпАП	Види адміністративних порушень
ст. 50	Порушення права державної власності на тваринний світ
ст. 76	Знищення корисної для лісу фауни
ст. 85	Порушення правил використання об'єктів тваринного світу
ст. 85-1	Виготовлення, збут, зберігання чи реклама заборонених знарядь добування (збирання) об'єктів тваринного або рослинного світу
ст. 86-1	Експлуатація на водних об'єктах водозабірних споруд, не забезпечених рибозахисним обладнанням
ст. 87	Порушення вимог щодо охорони середовища перебування і шляхів міграції, переселення, акліматизації та схрещування диких тварин
ст. 88	Незаконне вивезення з України і ввезення на її територію об'єктів тваринного і рослинного світу
ст. 88-1	Порушення порядку придбання чи збуту об'єктів тваринного або рослинного світу, правил утримання диких тварин у неволі або в напіввільних умовах
ст. 88-2	Порушення правил створення, поповнення, зберігання, використання або державного обліку зоологічних, ботанічних колекцій та торгівлі ними
ст. 89	Жорстоке поводження з тваринами
ст. 90	Порушення вимог щодо охорони видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України або які охороняються відповідно до міжнародних договорів України

Санкція: штраф, конфіскація незаконно добутого, конфіскація тварини, конфіскація, конфіскація знарядь і засобів вчинення правопорушення, адміністративний арешт.

Суб'єкт застосування відповідальності: районні, районні у місті, міські чи міськрайонні суди, Держлісагентство, Держекоінспекція, органи Національної поліції.

Кримінальна відповідальність

Суб'єкти відповідальності: фізичні особи, в тому числі посадові особи.

Види правопорушень, за які передбачено кримінальну відповідальність:

КК України	Види кримінальних порушень
ч. 2 ст. 242	Порушення правил охорони вод (водних об'єктів), якщо вони спричинили масову загибель об'єктів

	тваринного і рослинного світу
ч. 1, 2 ст. 243	Забруднення моря, якщо це створило небезпеку живих ресурсів моря або спричинило масову загибель об'єктів тваринного і рослинного світу
ст. 248	Незаконне полювання
ст. 249	Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом
ст. 250	Проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів
ст. 251	Порушення ветеринарних правил
ст. 299	Жорстоке поводження з тваринами
ст. 441	Екоцид (масове знищення тваринного світу)

Санкції: штраф, обмеження волі, позбавлення волі, позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, пробаційний нагляд, громадські роботи, конфіскація тварини та знарядь вчинення правопорушення.

Цивільно-правова відповідальність

Згідно ст. 63 Закону Про ТС підприємства, установи, організації та громадяни зобов'язані відшкодовувати шкоду, заподіяну ними внаслідок порушення законодавства в галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу.

Для визначення розміру збитків заподіяних внаслідок порушення законодавства про охорону тваринного світу використовується в основному розрахунковий або таксовий спосіб. Розрахунковий спосіб обчислення збитків, заподіяних природним ресурсам, здійснюється на підставі відповідних методик, таксовий спосіб базується на розмірі вартості одиниці природного ресурсу певного виду [17, с.75, 77].

Щодо різних видів об'єктів тваринного світу затверджено окремі нормативно-правові акти, що визначають порядок обчислення шкоди, зокрема:

- постанова КМУ від 29.09.2023 р. № 1042;
- постанова КМУ від 07.11.2012 р. № 1030;
- наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України, Міністерства екології та природних ресурсів України від 19.06.2017 р. № 301/222.

9.3 Правовий режим використання і охорони територій та об'єктів ПЗФ

12. ПЗФ: поняття, значення, види територій та об'єктів.

ПЗФ становлять ділянки суші і водного простору, природні комплекси та об'єкти яких мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонових

моніторингу навколишнього природного середовища (преамбула Закону Про ПЗФ).

Ключовою ознакою об'єктів ПЗФ є їх особлива цінність та встановлення спеціального правового режиму охорони і використання. Згідно ст. 3 Закону Про ПЗФ території та об'єкти ПЗФ класифікуються на наступні види:

1) залежно від походження [3, с. 142]:

- природні території та об'єкти (природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки тощо);

- штучно створені об'єкти (ботанічні сади, дендрологічні парки тощо).

2) залежно від екологічної і наукової, історико-культурної цінності:

- території міжнародного значення (біосферні заповідники);

- території та об'єкти загальнодержавного значення (природні заповідники та національні природні парки);

- території та об'єкти місцевого значення (регіональні ландшафтні парки і заповідні урочища);

- ті території та об'єкти ПЗФ, які можуть бути як загальнодержавного, так і місцевого значення (заказники, пам'ятки природи, ботанічні сади тощо).

Закон Про ПЗФ оголошує найбільш цінні природні території власністю Українського народу. До них відносяться: території природних заповідників, заповідні зони біосферних заповідників, землі та інші природні ресурси, надані національним природним паркам. Не підлягають приватизації ботанічні сади, дендрологічні парки та зоологічні парки, створені до прийняття цього Закону (ст. 4 цього Закону).

При цьому інші види територій та об'єктів ПЗФ можуть перебувати як у власності Українського народу, так і в інших формах власності, передбачених законодавством України (ч. 2 ст. 4 Закону Про ПЗФ). Однак в цьому аспекті потрібно також враховувати положення ЗК України щодо можливості перебування земельних ділянок у приватній чи комунальній власності.

ПЗФ України розглядається як складова частина всесвітньої мережі природних територій, що підлягають особливій охороні. З метою охорони цих територій прийнято значну кількість міжнародних конвенцій, серед яких:

- Конвенція про охорону біологічного різноманіття від (1992 р.) [18];

- Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини (1972 р.) [19];

- Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів (1971 р.) [20] та багато інших.

13. Особливості використання та охорони територій та об'єктів ПЗФ

Згідно ст. 9 Закону Про ПЗФ встановлюються цільове використання територій та об'єктів ПЗФ, а саме: природоохоронні цілі; науково-дослідні цілі; оздоровчі та інші рекреаційні цілі; освітньо-виховні цілі; для потреб моніторингу довкілля. При використанні цих територій, по-перше, мають

додержуватися всі вимоги, передбачені законом, а по-друге, таке використання не повинно суперечити цільовому призначенню.

Специфікою використання територій та об'єктів ПЗФ є також те, що щодо кожної з них встановлюється свій правовий режим використання.

З урахуванням ступеня обмеження господарської діяльності можна виділити такі *основні види правових режимів*:

1) абсолютно заповідний режим (природні заповідники) - забороняється будь-яка господарська та інша діяльність, що суперечить цільовому призначенню території;

2) режим регульованої заповідності (біосферні заповідники) - передбачає обмежене використання природних ресурсів за умови дотримання встановлених вимог;

3) рекреаційний режим (національні природні парки) - передбачає можливість використання територій для відпочинку, туризму, екологічної освіти.

4) господарський режим (господарські зони національних природних парків) - передбачає обмежене ведення господарської діяльності, яка не суперечить цільовому призначенню території.

Спеціальне використання природних ресурсів на територіях ПЗФ здійснюється в межах ліміту та на підставі дозволу відповідно до ст. 9-1 Закону Про ПЗФ та постановою КМУ від 10.08.1992 р. № 459.

14. Відповідальність за порушення законодавства про ПЗФ

Порушення законодавства України про ПЗФ тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільну або кримінальну відповідальність (ст. 64 Закону Про ПЗФ).

До основних правопорушень в цій сфері відносяться:

- нецільове використання територій та об'єктів ПЗФ;
- порушення режимів територій та об'єктів ПЗФ;
- здійснення в межах територій та об'єктів ПЗФ, їх охоронних зон заборонених господарської та інших видів діяльності та інші, передбачені ст. 64 Закону Про ПЗФ.

Адміністративна відповідальність

Суб'єкти відповідальності: фізичні особи, в тому числі посадові особи.

Види правопорушень, за які передбачено адміністративну відповідальність:

КУпАП	Види адміністративних порушень
ст. 77-1	Самовільне випалювання рослинності або її залишків, вчинене в межах територій та об'єктів ПЗФ
ст. 88	Незаконне вивезення з України і ввезення на її територію об'єктів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України або охорона і використання яких регулюється відповідними міжнародними договорами України
ст. 88-1	Порушення порядку придбання, збуту чи розповсюдження

	об'єктів тваринного або рослинного світу, вчинене щодо об'єктів тваринного або рослинного світу, які перебували в межах територій та об'єктів ПЗФ, занесених до Червоної книги України, або які охороняються відповідно до міжнародних договорів України
ст. 90	Порушення вимог щодо охорони видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України або які охороняються відповідно до міжнародних договорів України, або які внесені до переліків рідкісних видів тварин і рослин, або які мають особливу наукову, природоохоронну та іншу цінність, або є такими, що перебувають під загрозою зникнення на відповідній території
ст. 91	Порушення правил охорони та використання територій та об'єктів ПЗФ
ст. 91-2	Перевищення лімітів та нормативів використання природних ресурсів

Санкція: штраф, конфіскація знарядь і засобів вчинення правопорушення та незаконно добутих природних ресурсів, конфіскація об'єктів тваринного або рослинного світу.

Суб'єкт застосування відповідальності: органи рибоохорони, Держекоінспекція, Держлісагентство, районні, районні у місті, міські чи міськрайонні суди.

Окреме значення у питанні притягнення осіб до адміністративної відповідальності має служба державної охорони ПЗФ, яка має статус правоохоронного органу.

Кримінальна відповідальність

Суб'єкти відповідальності: фізичні особи, в тому числі посадові особи.

Види правопорушень, за які передбачено кримінальну відповідальність:

КК України	Види кримінальних порушень
ч. 3 ст. 240	Порушення правил охорони або використання надр, вчинене на територіях чи об'єктах ПЗФ
ч. 2 ст. 240-1	Незаконне видобування, збут, придбання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину, вчинене на територіях чи об'єктах ПЗФ
ч. 3 ст. 246	Незаконна порубка дерев або чагарників у лісах, вчинене у заповідниках або на територіях чи об'єктах ПЗФ
ст. 248	Незаконне полювання в заповідниках або на інших територіях та об'єктах ПЗФ, або полювання на звірів, птахів чи інші види тваринного світу, що занесені до Червоної книги України
Ст. 249	Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, якщо воно заподіяло істотну шкоду
Ст. 252	Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів ПЗФ

Санкції: штраф, громадські роботи, пробаційний нагляд, обмеження волі, позбавлення волі, конфіскація майна.

Отже, наявність статусу території чи об'єкта ПЗФ часто є обтяжуючою обставиною або прямою кваліфікуючою ознакою (наприклад, ст. 246 чи ст.

248 КК України), що суттєво впливає на санкцію за кримінальне правопорушення.

Цивільно-правова відповідальність

Передбачає обов'язок винних осіб відшкодувати шкоду, заподіяну територіям та об'єктам ПЗФ. До особливостей цивільно-правової відповідальності відноситься:

- 1) заподіяна ПЗФ шкода відшкодовується у повному обсязі;
- 2) для обчислення розміру збитків застосовуються окремі такси і методики;
- 3) відшкодування збитків не звільняє від інших видів відповідальності.

Постановою КМУ від 10.05.2022 р. № 575 затверджено Такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про ПЗФ. Так, наприклад, за незаконне добування або знищення кабана або оленя в межах території ПЗФ стягуються збитки у розмірі 30377 грн. за особину. А за кожне дерево, зрубане або пошкоджене до ступеня припинення росту діаметром 22-26 см – 4040 грн.

Контрольні запитання

1. Які підстави виникнення права приватної власності на ліси?
2. Охарактеризуйте компетенцію Держлісагентства у сфері лісового господарства.
3. В чому полягає особливість експериментального проекту щодо видачі спеціального дозволу на спеціальне використання лісових ресурсів (лісорубного квитка)?
4. Які порушення можуть тягнути припинення права використання лісовими ресурсами?
5. Визначте особливості відшкодування шкоди, заподіяної лісу та лісовим ресурсам.
6. Які особливості правового режиму лісів, що знаходяться на територіях ПЗФ?
7. Охарактеризуйте повноваження органів управління спеціальної компетенції в сфері охорони і використання тваринного світу.
8. Назвіть основні права та обов'язки користувачів об'єктами тваринного світу.
9. На яких суб'єктів покладаються обов'язки організації охорони території та об'єктів ПЗФ?
10. В чому полягають особливості відповідальності за незаконне добування, знищення, пошкодження природних ресурсів на територіях ПЗФ?

Питання з теми, що виносяться на самостійне опрацювання

Права і обов'язки лісокористувачів.

Повноваження державної лісової охорони.

Правове регулювання полювання і рибальства.

Заходи охорони тварин згідно Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження».

Правовий режим заповідників, національних природних парків, ботанічних садів, зоологічних парків, дендрологічних парків.

Рекомендована література до теми

1. Екологічне право : підручник / за ред. А.П. Гетьмана; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2024. 1008 с.
2. Екологічне право України. Спеціальна та Особлива частини: підручник / Краснова М.В., Краснова Ю.А. Київ : НУБіП України. 2023. 278с.
3. Кваліфікація кримінальних правопорушень проти довкілля: навч. посіб. / кол. авт. Дніпро: Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. 228 с.
4. Мінка Т.П. Деякі правові аспекти захисту тварин від жорстокого поводження. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. Випуск № 3. Ч. 2. С. 175-179. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.2.29> (дата звернення: 09.04.2026).
5. Оніщенко О.Ю. Правові засади добування (придбання) диких тварин з метою їх утримання і розведення у напіввільних умовах чи в неволі : монографія / наук. ред. А.П. Гетьман. Харків: Право, 2024. 232 с.

Рекомендовані нормативно-правові акти: 1-4, 8, 16-26, 40-50.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Екологічне право : підручник / А.П. Гетьман, Г.В. Анісімова, А.К. Соколова та ін.; за ред. А. П. Гетьмана. Харків: Право, 2021. 552 с.
2. Про встановлення рамок заходів Співтовариства в галузі водної політики: Директива Європейського Парламенту і Ради 2000/60/ЄС від 23.10.2000 р. // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_962#Text (дата звернення: 31.03.2026).
3. Екологічне право України. Спеціальна та Особлива частини: підручник / Краснова М.В., Краснова Ю.А. Київ: НУБіП України. 2023. 278с.
4. Монреальський протокол про речовини, що руйнують озоновий шар: протокол ООН від 16.09.1987 р. // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_215#Text (дата звернення: 31.03.2026).
5. Паризька угода ООН 12.12.2015 р. // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161#Text (дата звернення: 31.03.2026).
6. Конвенція ООН про транскордонне забруднення повітря на великі відстані від 13.11.1979 р. // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_223 (дата звернення: 31.03.2026).
7. Про якість атмосферного повітря та чистіше повітря для Європи: Директива 2008/50/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21.05.2008 р. // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_950#Text (дата звернення: 31.03.2026).
8. Про промислові викиди: Директива Європейського Парламенту і Ради 2010/75/ЄС від 24.11.2010 р. // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_004-10#Text (дата звернення: 31.03.2026).
9. Кваліфікація кримінальних правопорушень проти довкілля: навч. посіб. / кол. авт. Дніпро: Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. 228 с.
10. Загальна характеристика лісів України // Сайт Держлісагентства України. URL: <https://forest.gov.ua/napryamki-diylalnosti/lisi-ukrayini/zagalna-harakteristika-lisiv-ukrayini> (дата звернення: 31.03.2026).
11. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля: постанова Пленуму Верховного Суду України від 10.12.2004 р. № 17 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0017700-04#Text> (дата звернення: 31.03.2026).
12. Конвенція ООН про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення від 03.03.1973 р. // База

даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_129#Text (дата звернення: 31.03.2026).

13. Конвенція Ради Європи про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі від 19.09.1979 р. // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_032#Text (дата звернення: 31.03.2026).

14. Конвенція ООН про збереження мігруючих видів диких тварин від 23.06.1979 р. // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_136#Text (дата звернення: 31.03.2026).

15. Про охорону природних оселищ та дикої фауни і флори: Директива Ради 92/43/ЄЕС від 21.05.1992 р. // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987_004-92#Text (дата звернення: 31.03.2026).

16. Про збереження диких птахів: Директива Європейського Парламенту і Ради 2009/147/ЄС від 30.11.2009 р. // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001-09#Text (дата звернення: 31.03.2026).

17. Юридична відповідальність за екологічні правопорушення: навч. посіб. / Т.К. Оверковська, Н.М. Опольська; Вінн. нац. аграр. ун-т. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2020. 252 с.

18. Конвенція ООН про охорону біологічного різноманіття від 05.06.1992 р. // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_030#Text (дата звернення: 31.03.2026).

19. Конвенція ЮНЕСКО про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини 16.11.1972 р. // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089#Text (дата звернення: 31.03.2026).

20. Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів 02.02.1971 р. // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_031#Text (дата звернення: 31.03.2026).

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 14. Екологічне право / редкол. Ю.С. Шемшученко (голова). А.П. Гетьман (заст. гол.) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Х.: Право, 2018. 776 с.
2. Данілік Д.М. Законодавчі новели у сфері використання земель для потреб надрокористування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 230-234. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.37> (дата звернення: 09.04.2026).
3. Дудоров О.О., Каменський Д.В. Директива Європейського Союзу про захист навколишнього середовища за допомогою кримінального права: огляд окремих новел. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила. 2025. Вип. 19 (31). С. 311-326. URL: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2025.19.31.311-326> (дата звернення: 09.04.2026).
4. Дудоров О.О., Письменський Є.О. Порухення правил охорони вод: проблеми тлумачення і вдосконалення кримінального закону. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2024. № 2. С. 26-35. URL: <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-2-10-5> (дата звернення: 09.04.2026).
5. Дудоров О.О., Мовчан Р.О. Законодавчі новели щодо диференціації кримінальної відповідальності за порушення правил охорони або використання надр та незаконне видобування корисних копалин. *Правові новели*. 2022. № 16. С. 43-52.
6. Екологічне право : підручник / за ред. А.П. Гетьмана; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2024. 1008 с.
7. Екологічне право України. Спеціальна та Особлива частини: підручник / Краснова М.В., Краснова Ю.А. Київ : НУБіП України. 2023. 278 с.
8. Екологічне право : підручник / А.П. Гетьман, Г.В. Анісімова, А.К. Соколова та ін.; за ред. А. П. Гетьмана. Харків: Право, 2021. 552 с.
9. Екологічне право у схемах та визначеннях : навч. посібник / кол. авт.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. К.Р. Резворович. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 188 с.
10. Екологічне право України. Загальна частина: підручник / М.В. Краснова, Ю.А. Краснова. К.: ВПЦ «Київський університет», 2021. 190 с.
11. Екологічне та земельне право України: тестові завдання: навчально-методичний посібник / за заг. ред. Р. Гаврилюк; Міністерство освіти і науки України, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2020. 279 с.
12. Єрмаков Ю.О. Державний контроль сфери використання та охорони надр як засіб протидії кримінальним правопорушенням. *Юридична*

наука. 2020. № 4 (106). Том 1. С. 14-22. URL: <https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/view/195> (дата звернення: 09.04.2026).

13. Заверюха М.М. Правова охорона лісів в умовах воєнного часу. *Науково-практичний журнал «Екологічне право»*. 2022. Випуск 1-2. С. 13-16. URL: <http://www.ecolaw.idpnan.kyiv.ua/archive/2022/1-2/2.pdf> (дата звернення: 09.04.2026).

14. Земельне право : навч.-метод. посіб. / за ред. проф. Т.Є. Харитонової. Луцьк : Вежа-Друк, 2024. 156 с.

15. Земельне право : навчальний посібник / за ред. О.І. Баїк. Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2020. 326 с.

16. Земельне право : підручник. 3-тє вид., доп. і перероб. / за ред. М. В. Шульги. Харків: Юрайт, 2023. 592 с.

17. Канівець Л.А. Регулювання викидів забруднюючих речовин стаціонарними джерелами у системі заходів охорони атмосферного повітря. *Приватне та публічне право*. 2021. № 2. С. 25-30. URL: <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2021.2.5> (дата звернення: 09.04.2026).

18. Каракаш І.І. Право власності на природні об'єкти та їх ресурси в Україні: монографія. Одеса: Юридична література, 2017. 400 с.

19. Каракаш І.І. Щодо правового регулювання відносин власності на атмосферне повітря. *Право і суспільство*. 2017. № 1. С. 116-122.

20. Качурінер В.Л., Пахлевандзе А., Екоцид як міжнародний злочин. *Науково-практичний журнал «Екологічне право»*. 2024. Випуск 1-2. С. 12-15. URL: <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2024.1-2.2> (дата звернення: 09.04.2026).

21. Кваліфікація кримінальних правопорушень проти довкілля : навч. посіб. / кол. авт. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. 228 с.

22. Кірін Р. Проблеми адміністративної відповідальності за порушення вимог щодо видобутку корисних копалин. 2020. URL: <https://ir.nmu.org.ua/server/api/core/bitstreams/44b436f8-f838-404f-b6f9-77fbdd461edc/content> (дата звернення: 09.04.2026).

23. Коваленко Т.О., Заєць О.І. Міжнародно-правова охорона Карпат: український вимір. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія ПРАВО*. 2022. Випуск 73: ч. 1. С. 164-173. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.73.27> (дата звернення: 09.04.2026).

24. Корнеєв Ю.В., Корнеєв А.Ю. Поняття лісу як природного об'єкту та об'єкту правової охорони. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2023. Випуск 80: ч.1. С. 343-348. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.1.50> (дата звернення: 09.04.2026).

25. Костицький В.В. Протидія екоциду як складова міжнародно-правового екологічного імперативу та ухвалення екологічної конституції землі. *Науково-практичний журнал «Екологічне право»*. 2022. Випуск 1-2. С. 34-39. URL: <http://www.ecolaw.idpnan.kyiv.ua/archive/2022/1-2/6.pdf> (дата звернення: 09.04.2026).

26. Костицький В.В., Балацька О.Р., Суходольська А.А. Європейські орієнтири правового забезпечення формування екологічної політики в Україні. *Науково-практичний журнал «Екологічне право»*. 2024. Випуск 1-2. URL: <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2024.1-2.3> (дата звернення: 09.04.2026).
27. Кримінальні правопорушення проти довкілля (основні положення кримінально-правової характеристики) : навчальний посібник / за ред. О.О. Дудорова, Р.О. Мовчана. Київ: Норма права, 2024. 468 с.
28. Кулинич П.Ф. Земельна реформа в Україні: правові проблеми: монографія. Київ: Норма права, 2021. 308 с.
29. Легеза Є.О., Легеза Ю.О. Адміністративно-правові засади охорони водних ресурсів. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. Вип. 2. С. 116-120.
30. Лісова Т.В. Проблеми правового забезпечення відновлення земель природно-заповідного фонду. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 1. С. 288-291. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.46> (дата звернення: 09.04.2026).
31. Марич Х.М. Європейські стандарти та законодавство України в сфері поводження з відходами. *Науково-практичний журнал «Екологічне право»*. 2022. Випуск 3-4. С. 32-35. URL: <http://www.ecolaw.idpnan.kyiv.ua/archive/2022/3-4/7.pdf> (дата звернення: 09.04.2026).
32. Миколаєць В.А. Цивільно-правова відповідальність за порушення екологічного законодавства. *Науково-практичний журнал «Екологічне право»*. 2022. Випуск 1-2. С. 40-45. URL: <http://www.ecolaw.idpnan.kyiv.ua/archive/2022/1-2/7.pdf> (дата звернення: 09.04.2026).
33. Мінка Т.П. Деякі правові аспекти захисту тварин від жорстокого поводження. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. Випуск № 3. Ч. 2. С. 175-179. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.2.29> (дата звернення: 09.04.2026).
34. Оніщенко О.Ю. Правові засади добування (придбання) диких тварин з метою їх утримання і розведення у напіввільних умовах чи в неволі : монографія / наук. ред. А.П. Гетьман. Харків: Право, 2024. 232 с.
35. Пірго О.Ф. Кримінально-правова характеристика жорстокого поводження з тваринами в Україні. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2024. № 2. С. 41-45. URL: <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-2-10-7> (дата звернення: 09.04.2026).
36. Попова А.О. Проблеми забруднення земельних ресурсів: еколого-правова інтерпретація. *Науково-практичний журнал «Екологічне право»*. 2024. Випуск 1-2. С. 33-36. URL: <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2024.1-2.6> (дата звернення: 09.04.2026).
37. Приймаченко Д.В. Деякі правові засади захисту тварин від жорстокого поводження з тваринами: компаративний аналіз. *Правова позиція*.

2025. № 1 (46). С. 62-66. URL: <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2025-1.11> (дата звернення: 09.04.2026).

38. Сучасні теоретичні та прикладні засади права природокористування в національній еколого-правовій доктрині : монографія / за заг. ред. А.П. Гетьмана. Харків: Право, 2023. 912 с.

39. Шарапова С.В. Сучасні правові проблеми охорони, збереження та відновлення земель. *Право і суспільство*. 2023. № 4. С. 195-199.

40. Шеховцов В.В. Правове забезпечення спеціального використання тваринного світу в Україні. *Науково-практичний журнал «Екологічне право»*. 2020. Вип. 2. С. 27-31. URL: <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2020.2.4> (дата звернення: 09.04.2026).

41. Чопко Х.І. Термінологічні розбіжності у визначенні поняття тваринного світу в законодавстві України та в еколого-правовій доктрині. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2021. № 50. С. 56-58. URL: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2021.50.12> (дата звернення: 09.04.2026).

42. Юридична відповідальність за екологічні правопорушення : навч. посіб. / Т.К. Оверковська, Н.М. Опольська; Вінн. нац. аграр. ун-т. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2020. 252 с.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 09.04.2026).
2. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-ХІІ // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 09.04.2026).
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-ІІІ // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 09.04.2026).
4. Кодекс УРСР про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-Х // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 09.04.2026).
5. Водний кодекс України: Закон України від 06.06.1995 р. № 213/95-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 09.04.2026).
6. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-ІІІ // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 09.04.2026).
7. Кодекс України про надра: Закон України від 27.07.1994 р. № 132/94-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 09.04.2026).
8. Лісовий кодекс України: Закон України від 21.01.1994 р. № 3852-ХІІ // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text> (дата звернення: 09.04.2026).
9. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 962-ІV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text> (дата звернення: 09.04.2026).
10. Про державний контроль за використанням та охороною земель: Закон України від 19.06.2003 № 963-ІV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15#Text> (дата звернення: 09.04.2026).
11. Про охорону атмосферного повітря: Закон України від 16.10.1992 р. № 2707-ХІІ // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2707-12#Text> (дата звернення: 09.04.2026).
12. Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення: Закон України від 16.07.2024 р. № 3855-ІХ // База даних

«Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-20#Text> (дата звернення: 09.04.2026).

13. Про Національний реєстр викидів та перенесення забруднювачів: Закон України від 20.09.2022 р. № 2614-IX // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2614-20#Text> (дата звернення: 09.04.2026).

14. Про оцінку впливу на довкілля: Закон України від 23.05.2017 р. № 2059-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text> (дата звернення: 09.04.2026).

15. Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності: Закон України від 06.09.2005 р. № 2806-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2806-15#Text> (дата звернення: 09.04.2026).

16. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 р. № 2073-IX // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text> (дата звернення: 09.04.2026).

17. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05 квітня 2007 року № 877-V // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text> (дата звернення: 09.04.2026).

18. Про тваринний світ: Закон України від 13.12.2001 р. № 2894-III // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14#Text> (дата звернення: 09.04.2026).

19. Про Червону книгу України: Закон України від 07.02.2002 р. № 3055-III // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3055-14#Text> (дата звернення: 09.04.2026).

20. Про захист тварин від жорстокого поводження: Закон України від 21.02.2006 р. № 3447-IV // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15#Text> (дата звернення: 09.04.2026).

21. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації положень деяких міжнародних угод та директив Європейського Союзу у сфері охорони тваринного та рослинного світу: Закон України від 15.07.2021 р. № 1684-IX // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1684-20#Text> (дата звернення: 09.04.2026).

22. Про мисливське господарство та полювання: Закон України від 22.02.2000 р. № 1478-III // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1478-14#Text> (дата звернення: 09.04.2026).

23. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16.06.1992 р. № 2456-XII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text> (дата звернення: 09.04.2026).

24. Про затвердження Положення про Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів: постанова Кабінету Міністрів України від 25.06.2020 р. № 614 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/614-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.04.2026).

25. Про затвердження Положення про Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України: постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2025 р. № 903 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/903-2025-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.04.2026).

26. Про затвердження Положення про Державну екологічну інспекцію України: постанова Кабінету Міністрів України від 19.04.2017 р. № 275 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.04.2026).

27. Про затвердження Порядку видачі дозволів на спеціальне водокористування: постанова Кабінету Міністрів України від 13.03.2002 р. № 321 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/321-2002-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.04.2026).

28. Про затвердження Положення про Державне агентство водних ресурсів України: постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 р. № 393 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.04.2026).

29. Про затвердження Методики розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів: наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 20.07.2009 р. № 389 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0767-09#Text> (дата звернення: 09.04.2026).

30. Про затвердження Положення про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру: постанова Кабінету Міністрів України від 09.12.2021 р. № 1302 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1302-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.04.2026).

31. Про затвердження Методики визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства: наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України від 27.10.1997 р. № 171 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0285-98#Text> (дата звернення: 09.04.2026).

32. Про затвердження переліків корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення: постанова Кабінету Міністрів України від 12.12.1994 р. № 827 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/827-94-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.04.2026).

33. Про затвердження Положення про Державну службу геології та надр України: постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 р. № 1174 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1174-2015-%D0%BF> (дата звернення: 09.04.2026).

34. Про затвердження Положення про Державну службу України з питань праці: постанова Кабінету Міністрів України від 11.02.2015 р. № 96. // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/96-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.04.2026).

35. Про затвердження Порядку проведення аукціону (електронних торгів) з продажу спеціального дозволу на користування надрами: постанова Кабінету Міністрів України від 23.09.2020 р. № 993 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.04.2026).

36. Про затвердження Методики визначення розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок самовільного користування надрами: наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 15.09.2022 р. № 366 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1337-22#Text> (дата звернення: 09.04.2026).

37. Про затвердження Порядку проведення робіт, пов'язаних з видачею дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, обліку суб'єктів господарювання, які отримали такі дозволи: постанова Кабінету Міністрів України від 13.03.2002 р. № 302 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/302-2002-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.04.2026).

38. Про затвердження Інструкції про вимоги до оформлення документів, в яких обґрунтовуються обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами: наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 27.06.2023 р. № 448 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1475-23#Text> (дата звернення: 09.04.2026).

39. Про затвердження Методики розрахунку розмірів відшкодування збитків, які заподіяні державі в результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря: наказ Міністерства енергетики та захисту довкілля України від 28.04.2020 р. № 277 // База даних «Законодавство України» / ВР

України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0414-20#n14> (дата звернення: 09.04.2026).

40. Про затвердження Положення про Державне агентство лісових ресурсів України: постанова Кабінету Міністрів України від 08.10.2014 р. № 521 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/521-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.04.2026).

41. Порядок видачі спеціальних дозволів на використання лісових ресурсів: постанова Кабінету Міністрів України від 23.05.2007 р. № 761 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-2007-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.04.2026).

42. Про реалізацію експериментального проекту щодо видачі спеціального дозволу на спеціальне використання лісових ресурсів (лісорубного квитка) та сертифіката про походження лісоматеріалів та виготовлених з них пиломатеріалів в електронній формі: постанова Кабінету Міністрів України від 12.05.2023 р. № 483 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/483-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.04.2026).

43. Про схвалення Державної стратегії управління лісами України до 2035 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 р. № 1777-р // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 09.04.2026).

44. Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу: постанова Кабінету Міністрів України від 23.07.2008 р. № 665 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/665-2008-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.04.2026).

45. Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, завданої порушенням законодавства про рибне господарство внаслідок незаконного добування (вилову), знищення або пошкодження водних біоресурсів, а також незаконного знищення чи погіршення середовища існування водних біоресурсів: постанова Кабінету Міністрів України від 29.09.2023 р. № 1042 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1042-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.04.2026).

46. Про розмір компенсації за незаконне добування, знищення або пошкодження видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, а також за знищення чи погіршення середовища їх перебування (зростання): постанова Кабінету Міністрів України від 07.11.2012 р. № 1030 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1030-2012-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.04.2026).

47. Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування збитків, завданих унаслідок порушення законодавства в галузі мисливського господарства та полювання (крім видів, занесених до Червоної книги України): наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України, Міністерства екології та природних ресурсів України від 19.06.2017 р. № 301/222 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0842-17#Text> (дата звернення: 09.04.2026).

48. Про порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду і встановлення лімітів використання ресурсів загальнодержавного значення: постанова Кабінету Міністрів України від 10.08.1992 р. № 459 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/459-92-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.04.2026).

49. Про затвердження спеціальних такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд: постанова Кабінету Міністрів України від 10.05.2022 р. № 575 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/575-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.04.2026).

50. Про розмір компенсації за незаконне добування, знищення або пошкодження видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, а також за знищення чи погіршення середовища їх перебування (зростання): постанова Кабінету Міністрів України від 07.11.2012 р. № 1030 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1030-2012-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.04.2026).